

1583

కొత్త స్త్రీలను అనుసరించి చెయబడినది.

KAMINIA OIL

కామినియా ఆయిల్ (రెజిస్టరు.)



స్త్రీలను తమ నెలకొనితలు, ముందరము గా ఉంచు
కోవలెనని, రోజువారపుట మాననలెనని, బజారులో
వారికిను నొకలను వాడవలెను. ఇందుకునిన నెం
లకొనితలు యేకాగ్రముపల్ల రోజువారపుటకో అని
తెలియని వాడని తెలుగుచేయుచున్నాను. ఈనెలకొనిత
స్త్రీలు ఆలోచించువలయునా, ఈకామినియా నూనె
మూలకలనుండి నొకనెలకొనితలను పక్కాము తెలుగు
చేయవలెను. ఈనూనె నెలకొనితలను రెండు
పురుగులను ఎక్కించేయుచుండి దానివలన నెలకొనిత
రాలక తీరిగి పెరుగుచున్నది. ఈనూనె నెలకొనితలను
పట్టునలె నున్నదిచేసి వాడును చిల్లగానుచున్నది.
ఈనూనె కి దానివలన ఒక నెలకొనితలనున్నది. ఆ

సప్తమి ద్వి

గృహిణ

యందు బం గామినితమున్న అలహాబాదు పద్మిణినియందు మంచిపట్టినట్లున్న పో
దియున్నది. ఇది దేశమంతయు వ్యాపించియుండుట్టి దీనిగుణమును మేము చెప్పకగ
లేదు. అనేక గృహ వ్యయల పట్టిన కల్గించి యున్నాను.

తాజాకలము. అనుభవమునకు గాను ఒక సారికి నరప డెడు నూనెను మాదిరికిగ
నాచితముగ నొచ్చును. బయట రుణారవానిట్లు అర్థజాహ్నుప్రదాంపు పంపించినరుడల
మాదిరి పంపుచున్నాము.

బెల సీనా 15 రూ 1.0.0 మూడు సీనాలకు రూ 2-10.0 రూ. 5. 0. రుద్దులు కేసు.

అంగ్లో ఇండియన్ షిప్ అండ్ కెమికల్స్ లిమిటెడ్.

షిగిన్సు అండ్ కెమిస్ట్రీ, జూమామస్ట్, బొంబాయి

సంపుటము. III || మే నెల 1913. || సంచిక.

మౌనమేళ

మరి నాలుగు పుస్తకాలు భాషావేదముముల జన్మించు

స చి త్ర మా స ప త్రి క

రాజమహేంద్రవరము

పత్రికా సంపాదకులు

నాగము కృష్ణారావు

సహ్యోజు అప్పారావు.

స త్య వో లు అ స్స రా వు చే

శ్రీవిద్యానిలయ ముద్రాశాలయందు

ముద్రించి పంపింపబడియె.

రాజమహేంద్రవరము.

1913.

మనము

స చిత్ర మా స ప త్రి క

రాజమహేంద్రవరము

పట్టిక 5: రిపాడింగులు

నామ కృపా నామ

సర్వోపా¹లు అష్టరావు.

స త్య హో యు అ స్పా రా వు చే

శ్రీవిద్యానిలయ ముద్రాశాలయందు

ముద్రింపించి పక్షాతింపఁ జేయె.

రాజమహేంద్రవరము.

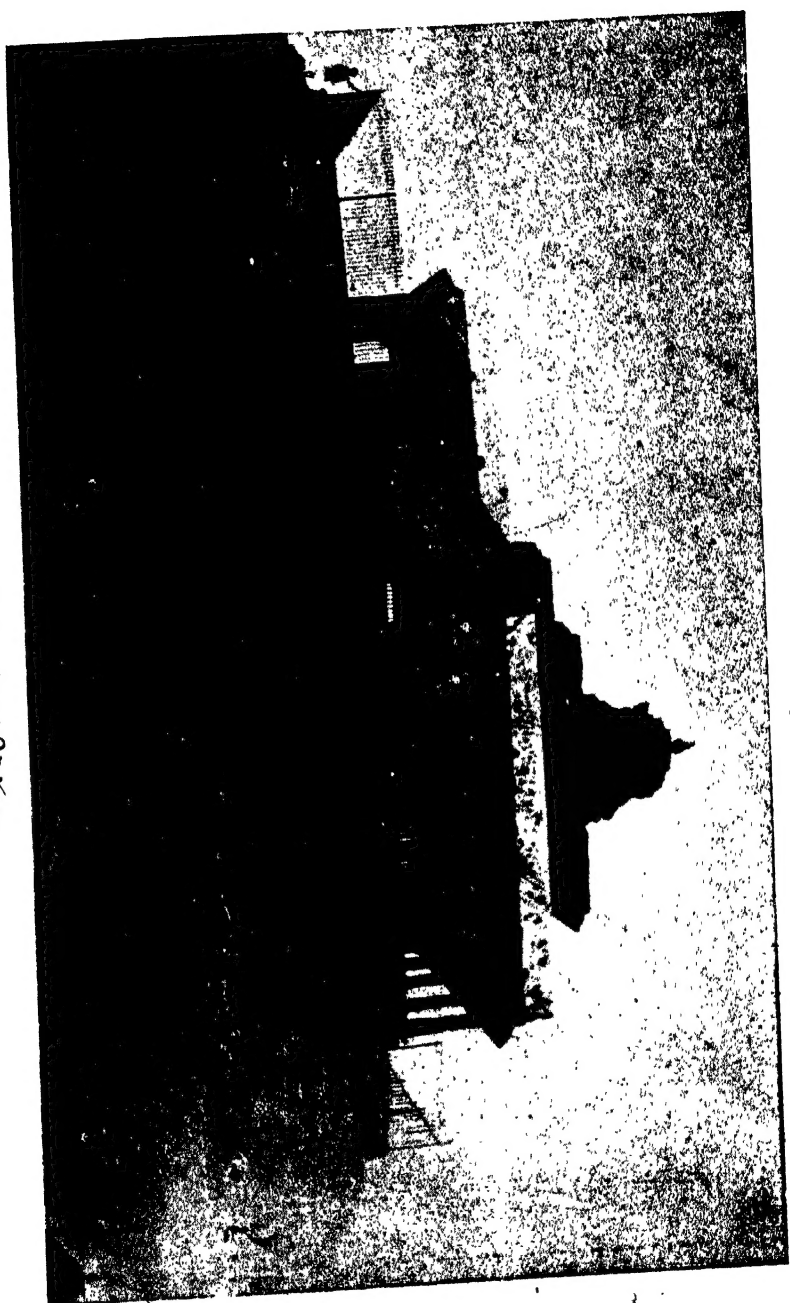
1913.

విషయములు

స్వవిషయము

1. భక్తసంజీవని (భాగవతము) నాళము కృష్ణారావు గారు.
2. అశ్వమేధము క్తావళి సత్యవోలు అప్పారావు గారు.
3. చాణక్యశతకము కవిరాజు శ్రీపాదకృష్ణమూర్తికాన్తిగారు.
4. దుర్గావతి (నవల) గోకేటి బసవన్నారావు గారు.
5. ధర్మపుత్రుడు (నీతికథ) కామరాజు హనుమంతరావు గారు.
6. సంఘసంస్కరణము ఎమ్. వేంకటరంగయ్యగారు ఎమ్. ఏ.
7. బౌద్ధమతము పాలపర్తి నరసింహము గారు.

నిఁదమాడఁ జిన్మోము.



రా జ పో ష కు లు

1. శ్రీరాజా రావువేంకటకుమారమహీపతి సూర్యారావుబహద్దరువారు.
2. శ్రీరాజా నాయని వేంకటరంగారావుబహద్దరువారు. ముసగాల.

పో ష కు లు

1. శ్రీయుత శ్రీకృష్ణాచార్య చంద్రారెడ్డిగారు. జమిందారు, విజనవోలు.
2. ,, శ్రీకలిడిండ్ల వేంకటరామరాజుగారు ,, ,,
3. ,, తమ్మన మూలకేశ్యముగారు ఏలూరు.
4. ,, శ్రీమోతే గంగరాజుగారు. జమిందారు. ఏలూరు.
5. శ్రీరాజా కాళీపల్లి అచ్యుతరామయ్య బహద్దరువారు. యాదవోలు.
6. ,, కోటగిరి వేంకటకృష్ణారావు బహద్దరువారు. గంపలగూడెం

అ భి మా ను లు

1. శ్రీయుత అద్దేపల్లి లక్ష్మణస్వామిగారు. ఏలూరు.
2. ,, శ్రీఉయ్యూరు మైసరు జమిందారుగారు. చెన్నపురి.
3. ,, చుండూరు శ్రీరాములుగారు. ఏలూరు.
4. శ్రీరాజావెలుగోటి ముద్దుకృష్ణయ్యాచేంద్ర బహద్దరువారు. వేంకటగిరి.
5. శ్రీయుత డి. పానకాలరావుగారు. కోయంబత్తూరు.
6. ,, రావుబహద్దరు రఘుపతి వేంకటరత్నముగారు. , కాకినాడ.
7. శ్రీరాజా బులుసు సర్వారాయుడు బహద్దరుగారు. కవిశేషైరపురము.

చందావివరము

చందాదారులకు

నమస్కారమునకు

అభిమానులకు

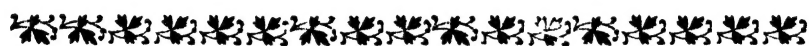
,,

పోషకులకు

,,

రాజపోషకులయందుగాను, వానియందుగ్రహీతాగ్నము.

మారితిపత్రిక నలయునారు & అణకాగోష్ఠినిర్వహణ బంధనలయున!



ప్రకటనపద్ధతి

| | పుటకు. | | అరపుటకు |
|-----------------|--------|--------|---------|
| నాత్మరమునకు | రూ 30 | | రూ 18 |
| అర్థనాత్మరమునకు | 18 | | 10 |
| మూడుమాసములకు | 10 | | 6 |
| మాసమునకు | 3-8 | | 2-8 |

మా న వ సే వ .

ప్రముఖ సంఘాపరిశ్రమ భాషావిద్యములఁ జర్చించు

సాచి/త్రీ మా న స త్రి క

శాసనసేంద్రియము.

పత్రికాసంపాదకులు — శాశము కృష్ణారావు, సత్యవోలు అప్పారావు.

ప్రతిమాసమును మొదటి తేదినాటికి వెలువడుచుండును.

మూడవసంపుటము మేనెలనుండి ప్రారంభింపఁబడును.

ఇంగు దేశచరిత్రములు, నాటకములు, నవలలు, నీతికథలు, పద్యకావ్యములు, గ్రంథ విమర్శనములు, నీతిమతసాంఘికోపన్యాసములు, దేశవీరులయొక్కయు భక్తులయొక్కయు చారిత్రములు, ప్రకృతిపరిశ్రమగ్రంథములు, మున్నగునవి ప్రచురింపఁబడుచుండును.

వి తే ఖ కు లు .

| | | |
|--|----------------------------------|------|
| శ్రీచెన్నాపగడ భానుమూర్తి బి. ఏ. గారు | శ్రీతామరి లక్ష్మీనరసింహారావు | గారు |
| శ్రీగోక్షేటి కనకరాజు బి. ఏ. ,, | శ్రీశ్రీ మేరీ ఆలీషా | ,, |
| శ్రీదుర్గిరాల సూర్యప్రకాశరావు బి. ఏ. ,, | శ్రీరాశ్వపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ | ,, |
| శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవి ఎం. ఏ. ,, | శ్రీసూర్యబత్తుల సూర్యనారాయణ | ,, |
| శ్రీగాడిచెల్ల హరిసర్వోత్తమరావు ఎం. ఏ. ,, | శ్రీపాలపర్తి నరసింహము | ,, |
| శ్రీవిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహము ,, | శ్రీనిడనవోలు వేంకటాద్రిపు | ,, |
| శ్రీకవిరాజు శ్రీపాద కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి ,, | శ్రీనాగంటి శేషయ్య | ,, |
| శ్రీగొడ్డాది సుబ్బారాయణు | శ్రీఅయ్యంకి వేంకటరమణయ్య | ,, |
| శ్రీవిలకూరి వీరభద్రరావు ,, | శ్రీముట్నూరి సుబ్బారాయణు | ,, |
| శ్రీమంగిపూడి వేంకటశర్మ ,, | శ్రీపులవర్తి వేంకటసుబ్బారావు | ,, |
| శ్రీతల్లాపగడ సూర్యనారాయణ ,, | శ్రీకవుకొండల వేంకటరావు | ,, |
| శ్రీఅచెపూడి సోమనాథరావు ,, | శ్రీపండిత పెండ్యాల సుబ్రహ్మణ్యము | ,, |
| శ్రీఅత్తిరి సూర్యనారాయణ ,, | శ్రీ ఇ. సుబ్బకృష్ణయ్య | ,, |

మానవసేవ.

మ. గరిమై స్వర్ణ మనేకభూషణము లై కన్నట్టుచందంబునన్
 బరమాత్మం డఖిలప్రపంచమయ్యుండై భాసిల్లుఁ గానన్ జరా
 చరరూపోజ్వలసర్వభూతములకున్ సంప్రీతి గావించుచున్
 నిరతిన్ మానవసేవ సర్వజనమల్ నిత్యంబు నేయం దగున్.

భూమండలమున మనభరతఖండముతక్కు తక్కినదేశములెల్ల నిక్కాలమున నాగరి
 కాగ్రగణ్యములై సమస్తసౌఖ్యములతోఁ దులదూగుదు భూలోకస్వర్గములో యన
 భాసిల్లుచున్నవి. నిన్నమొన్నటివఱకును గన్నుల దెఱవనివిదేశీయులు తమగాఢద్ర
 నుండి మేల్కొంచి యొక్కపెట్టున మహోన్నతదశ నందుచున్నారు.

అనేకతాద్యములకుఁ బూర్వమే లోకపూజ్యులగు మహర్షులచేతను, జగన్నిఖ్యాత
 యశులగు చక్రవర్తులచేతను, దేశభక్తులగుప్రజలచేతను ప్రకాశించుచు సకలలోకగురు
 పీతము నధిష్ఠించిన మనభరతన్నయ నేడు కళాఃపీఠమై యధఃపతితమగుచున్నది.

‘ఏకమేవాద్వితీయంబ్రహ్మ’ యని బోధించినమన మిహుండు బహుదేవతా రాధనము
 జేయుచున్నాఁగము. ‘బ్రహ్మకృపాహి కేవలమ్’ అని యుపదేశించినమనము విగ్రహముల
 నుపాసించుచున్నాఁగము. ‘ఆత్మవత్సర్వభూతాని’ యని చెప్పినమనము శాఖాభేదములకై
 పెనఁగులాడుచున్నాఁగము. ‘నమానుశివగదైవతమ్’ అని శాసించినమనము మాతృపూజను
 మఱచినాఁగము. ‘విద్యావిహీనాపశుః’ అని తెలిపినమనము విద్యలను విడనాడినాఁగము.

ఆశేషశేషముషీధుగంధరు లగు దేశబంధు లహంరాత్రీయులు శక్రిమపడి సము
 పాసించిన బోధోత్తీక్లాస్త్రీయు గగనకుసుమ మైనది. వైష్ణవశాస్త్రీయులు మంగున వైనఁ
 గానరాకున్నవి. శిల్పములు స్వల్పము లైనవి. చేతిపనులు చేజారిపోయినవి.

అజ్ఞానన్యాధిగ్రస్త మై ప్రాణమాతాంవకప్త మై యున్న మనదేశ దేహమును
 సమయసమచిహ్నోపాయసిద్ధోపగ్రసేననంబున నానోగ్యభాగ్యయుక్తముగ జేతుక కతిపయ
 కాల ముపేక్షించితిమేని నపాయము సంభవించును. కావున మనయాగ్యసమృత్తమును
 సమర్థరింపవలయును. మనయాచారముల సంస్కరించుకొనవలయును. సాగర్వతము
 నుజ్జీవింపజేయవలయును. ప్రకృతిశాస్త్రముల బలపరచుకొనవలయును.

ఇవ్విధమున మానవసేవ నేయవలయు ననియె యీ ‘మానవసేవ’ నెలకొల్పి
 నారము. మానవసేవయే దేశసేవయు, దేశసేవయే యీశ్వరసేవయుఁ గావున,
 దీనిం జేఁబట్టి వివాఙ్మయైతఁ బోషించుభారము మీపయిం బెట్టినారము.

84 పుటలను ౫ లిగి, చిత్రపటతోభిత మై విలసిల్లునీపతికి సర్వజనమలభముగ
 నుండునట్లు సంవత్సరమునకు రు. 3 లు మాత్రమే చందా నేర్పరచినారము. అభిమానులకు
 10 రు. 5 లు; పోషకులకు రు. 10 లు; రాజపోషకులకూడగలము వారీయనుగ్రహోదీనము.

మా న వ నే వా గ్గి ం థ మా ల

రాజమహేంద్రానరము.

1. కబీరు—ఇందు చరిత్రాంశము నచనముగను, ఉపదేశములు పద్యములుగ నుండును.
అత్తిలి సూర్యనారాయణగారిచే రచింపబడినది. 0-2-0
2. బంగాళాదుంప—నిడుదవోలు వేంకటరావుగారి విరచితము. 0-2-0
3. అగ్నిపెట్టెలయంత్రాళము—కందుల శ్రీమన్నారాయణగారి విరచితము. 0-4-0
4. లోకపానశతకము—ఇందలిపద్యములు భక్తిగ్రంథము నొలికించును.
అనిపూడి సోమనాథరావుగారిచే రచియింపబడినది. 0-2-0
5. కోటిగంగళతకము—ఇందలిపద్యములు నీతిని, దేశభక్తిని బురికొల్పును.
సత్యవోలు అప్పారావుగారిచే రచింపబడినది. 0-3-0
6. స్త్రీలయెడ మనము గావించు పంచమహాపాతకములు—
నాళము కృష్ణారావుగారిచే రచింపబడినది. 0-1-0
7. వీరమతి—వీరరసప్రధాన మైననాటకము. ఇందు దేశాభిమానము,
స్వాగత్యాగము, స్త్రీసాహసము ప్రవర్తించబడును.
మంగిపూడి వేంకటశర్మగారిచే రచియింపబడినది. 0-10-0
8. భారతీయసందేశము—స్వదేశాభిమానమును, విదేశయాత్రానీలనఁ గలుగు
ప్రయోజనములను వెల్లడించు నొకభాణము. 0-1-0
9. భక్తిరంగిణి—ఇందు భగవద్భక్తి, దేశభక్తి, మానవసేవ మున్నగువాని
గూర్చిన పద్యములు గలవు. 0-1-6
10. దేవేంద్రనాథచరిత్రము—అత్తిలి సూర్యనారాయణగారి రచితము. 0-2-0
11. అనాధాభ్యుదయము—తంతువులదుఃస్థలను, వారివలన దేశమునకుఁ
గలుగుచుహోపకారములును దెలుపు భాణము. 0-2-0
12. కొవ్వనత్తులు చేయువిధము— 0-1-0
13. బాబూ నుననానకు చరిత్రము—ఇ. ముఖ్యకృష్ణయ్యగారి విరచితము. 0-1-0
14. ఆనందశతకము—ఇందలిప్రతిపద్యము భక్తిరసాస్పదమై యుండును.
మారాబత్తుల సూర్యనారాయణగారిచే రచింపబడినది. 0-2-0
15. ఉత్తమవివాహము—వివాహభేదములు, ధర్మములు, విధులు దెలుపును.
పాలసరి నరసింహముగారిచే రచింపబడినది. 0-1-0

16 పున్నాబాయి—వీరసప్రధానమైనవల. రాజకుమారుని గాపాడుటకు

నిజకుమారుని కాత్రపునికల్లి కలచేసిన యొక రాజపుత్రసాధ్వీమణి చరిత్రము. ఇందలిరాజనీతి, గూఢచారుల చతురోపాయములును జదివితీరవలెను.

సత్యవోలు అప్పారావు గారిచే రచింపబడినది.

0—8—0

17 హేలావతి—చరిత్రాత్మకమైనవల. ఒకమాలస్త్రీ హునుయూను

చక్రవర్తియొక్క మంత్రికుమారుని వరించి పెండ్లియాడినకథ.

తల్లాపర్తిగడ్డ సూర్యనారాయణరావుగారిచే రచింపబడినది.

0—4—0

18 ప్రభావతి—ప్రభావతీప్రద్యుమ్నమునకు సరియైనవచనము. పింగళి

సూరనార్యుడే దీనిని వచనమున వ్రాసినట్లుండును.

సూరాబత్తుల సూర్యనారాయణగారిచే రచింపబడినది.

0—4—0

19 మిరాబాయి—భక్తిరసప్రధానమైన పద్యకావ్యము. చితిచే నింద

మోపబడి పాణిముల ద్యజించిన శిశిక్ష్మభక్తురాలిచరిత్రము. ఇందలి పద్యములు ముక్కుతిమ్మనార్యునిపద్యములనలె ముద్దుబాలుకుచుండును.

రాళ్ళపల్లి ఆనంతకృష్ణశర్మ గారిచే రచింపబడినది.

0—4—0

20 కురుపాండవదాయభాగవిమర్శనము—ఇయ్యది శ్రీకాశీభట్ల బ్రహ్మయ్య

గారి కురుపాండవదాయభాగవిమర్శనముపై వ్రాసినవిమర్శనము.

కవిరాజు శ్రీపాదకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారిచే రచింపబడినది.

0—1—8

21 బ్రాహ్మమతము—ఇందు దేవుడు, మానవుడు, సృష్టి, ఉపాసన,

పాపము—మోక్షము, అపతరములు—మధ్యవర్తులు, ప్రమాణ గ్రంథము—ఈశ్వరప్రత్యాదేశము, సాంఘికాదర్శము మున్నగు విషయములు యుక్తియుక్తముగఁ జర్చింపబడినవి.

పాలపర్తి నరసింహముగారిచే రచింపబడినది.

0—8—0

22 ఆర్యసూక్తిముక్తావళి (ప్రథమభాగము)—ఇందు భారతమునందలి

నీతులు, రాజధర్మములు ఏర్పి కూర్చబడినవి.

సత్యవోలు అప్పారావు గారిచే రచింపబడినది.

0—4—0

23 కర్ణభారము—ఇయ్యది కాలిదాసునకుఁ బ్రాచీనుఁడగు భాసమహాకవిచే

రచింపబడిననాటకమునకుఁ దెనుగు.

మానవల్లి రామకృష్ణకవి ఎమ్. ఏ గారిచే ననువదించబడినది.

0—2—0

ఉద్బోధన

సీ. హానామకఫనదావానలబ్బలచే గాలవే ఘోరాఘకాననములు
 పరమాశ్చర్యనవాయునంఘంబుచే దొలగవే భనగఃఖితోయవములు
 కరుణానిధిధ్యానకంఠీరసంబుచే గూలవే సంతాపకుంజములు
 నారాయణస్మరణప్రభాకరదీప్తి దీప్తివే సుద్వృత్తిమితతులు

అ. జేసిదేవుని క్రితనానచే గాక సం
 సారజలధి దాటి చనిగ రాదు
 వేయుమాట లేల విష్ణుప్రభానంబు
 సాటి వేటొకండు జగతిఁ గలది.

97

సీ. సంసారజీమాతసంఘంబు విచ్చునే స్వామిదాస్యప్రభంజనము లేక
 తాపత్రయభీలదావాన్న లాఱునే విష్ణునేవామృతవృష్టి లేక
 స్వంకపాఘోఘజలరాసు లింకునే హరిమనీపాబడబాగ్ని లేక
 ఘనవిపద్ధాధాంధకారంబు లడఁగునే పరమేశనుతిరవిప్రభలు లేక

తే. నిరుపమాపునరావృత్తినిష్కళంక
 ముక్తినిధి గాననచ్చునే ముఖ్య మైన
 స్వర్గంజనుచింతనాంజనము లేక
 పరమమోగిందులకు నైన నగసి చూడ.

98

సీ. మందారమకరందమాధుర్యమునఁ దేలుమధుపంబు వోవునే మదనములకు
 నిగ్మలమందాకినీవీచికలఁ దూఁగురాయంచ సనునె తరంగిణాలకు
 లలితరసాలపల్లనఖాది యై చొక్కుకోయిల నేరునే కుటజములకుఁ
 బూడ్లొందుచంద్రికాస్ఫుటతచకోరక మరుగునే సాంద్రసీహారములకు

తే. నాదిదేవునిపాదారవింద
 చింతనామృతపానవిశేషమత్త
 చిత్త మేరీతి నిశరంబుఁ జేగ నేర్పు
 చేతు చెప్పగ మాటలు వేయు నేల.

99

సీ. పరమేశ్వర స్థితిమకరములు కదములు, శీకరు స్థితిమబిహ్వ బిహ్వ
 నుజనరక్షకుఁ జూచుచూడ్కులు, చూడ్కులు కరుణామయుని మొక్కుకొరము
 విష్ణు నాకర్ణియవీనులు వీనులు, మునివంద్యుఁ దవలినమనము మనము [శిరిము
 భగవంతు నలగొనుపదములు పదములు, పురుషోత్త మునిమీఁదిబాధి బాధి

తే. దేవదేవునిఁ జింతించుననము దినము

సర్వశక్తునిఁ ఒకటియచదువు చదువు

కుంభినీధవుఁ జెప్పెడిగురువు గురువు

దైవతము జేరు మనియెడితండ్రీ తండ్రీ

100

సీ. కరుణాశ్మనకుఁ గానికాయంబు కాయమే పవనగుంఫితచగ్మభస్మ గాక
 పరమేశ్వరుఁ బొగడనివక్త్రంబు వక్త్రమే ధమధమధ్వనితోడిఘక్కు గాక
 హరిపూజనము లేనిపాస్తంబు హస్తమే తరుణాఖనిర్మితదర్శి గాక
 కల్యాణుఁ జూడనికన్నులు కన్నులే తనుకుష్యజాలరంధ్రములు గాక

ఆ. ప్వామిచింత లేనిజస్మగిలు జస్మమే

తదౌపలిబుద్ధులంబు గాక

ఃస్లుభక్తీ లేనివిబుధుండు విబుధుఁడే

పాదయుగముతోడిపశువు గాక

101

సీ. నారాయణునిదన్యవామాత్మగములపైఁ గరఁగనిమనములు కరినశిలలు
 సుదయాత్మకధలకు ముదితాశుగ్రోమాంచమిళిత మై యుండనిమేను మొద్దు
 జగదీశు మొక్కునిజనునియాదల నున్నకనకకరీటంబు కట్టెహాపు
 ఈశ్వరాద్వితముగా నెసఁగనితరుసిరి వనదుర్గచందిరికానైభంబు

ఆ. సలలితాత్మభజన గళిగి యుండనివాఁడు

గాలిలోన నుండి కదలంశవము

కలుషగహితపదముఁ గననివానిబ్రదుకు

పసిఁడికాయలోనిపొరిబ్రదుకు

102

చ. హరి భజియించుపాస్తములు హస్తము, లయ్యతుఁ గోరి మొక్కుత
 చ్చిరము శిరింబు, విశ్వకరుఁ జేరినవత్తము చిత్త, మీశ్వరే
 శ్వరుఁ గనుదృష్టి దృష్టి, మునివంద్యు నుతించినవాణి వాణి, య
 త్తురుకథ లానుకర్షములు కర్షము లే విలసిల్లుఁ బో భువిన్

103

సీ. విష్ణుకీర్తనముల వివనికన్దంబులు గొండలబలములై యొండ కున్నె
సర్వేశుపద్యముల్ జరుగనిజిహ్వలు గర్వలజిహ్వలై యుండు కున్నె
చిన్మయాకారు నీక్షింపనికన్నులు గేకిపించుత్పలు కాక యున్నె
కరుణాత్మపూజకుఁ గానిహస్తంబులు శనిముహస్తంబులై చనుక యున్నె

ఆ. ముక్తిగాముకునకు మొక్కిక్కినిగిగములు

వానరశిరము లయి వజుల కున్నె
పతితపావనునుతిగతి లేనిపదములు
పాదపపదము లయి పరగ కున్నె.

103

సీ. అలరుజొంపములతో నధ్వింకషంబు లై బిరుక వే వనములఁ బాదపములు
భూదనమేహవాకాంక్షలఁ బకుపులు జీవింపవే గామసీమలంగు
నియతిమై ముచ్చాస్వసనిశ్వాసపవనముల్ పాసింపవే చగ్గభస్మీకలును
గామనూకరకునక శ్శ్రేణు లింటింటఁ దిరుగ వే దుర్యోగదీనవృత్తి

తే. నువ్వికరములు మోవచే యురుధగములఁ

బరమపురుషుని నెఱుంగనిపురుషవకుపు
లడపులంగు నివాసములంగుఁ బొగొ

విషయాధరయొక్తితో నుంట విధల దురయ.

104

సీ. హాకి నర్థముఁ బొగొ మర్పితంబుగ నుండువానికై వల్య మెవ్వనికి లేదు
పతితపావనుధ క్తనరుల నేవించినవానికైవల్య మెవ్వనికి లేదు
పరమాత్మనిగ్మలవృతపరుం డైనట్టివానికైవల్య మెవ్వనికి లేదు
ప్రేమిమలాత్మనికథాశ్రవణాశోలుం డైనవానికైవల్య మెవ్వనికి లేదు

తే. లేదు తపముల బ్రహ్మచర్యనియతి

శమదమానుల సత్యశౌచముల దాన
ధగ్మముఖముల సుగ్ధిరస్థాన మైన
బ్రహ్మవిజ్ఞానజనితనిర్వాణపదము.

105

చ. వరప్రశ్నేశకథానుధారసమహోషస్సోరుధారాపగం

పరలం గాక తలంచి చూడ నితరహోహయానుగిక్తి బ్రవి
స్తగదుర్దంతదురంతదుర్గహజనుస్సంభావితానేకదు
స్తగగంభీరకశోకకృష్ణకన్దావానలం బారునే.

106

గీ. చేతులారంగ శివునిఁ బూజింపఁ జేసి
 వోరు నొవ్వంగ హరికీర్తి నుడువఁ జేసి
 దయయు సత్కరులు లోనుగాఁ దలఁపఁ జేసిఁ
 గలుగ నేటికిఁ దల్లుకడుపుఁజేటు 107

క. పారిమహిమ లెఱుంగువారికి
 హరిగుణములు దలఁచువారి కనవరతంబుకొ
 పారికథలు విన్నెడివారికి
 మఱి జాగతమోహసంభ్రమము లే దెందుకొ. 108

క. పారిదాసులమైతిరింగి గొని
 పారిమహిమల నెన్నికొనుచు హ్నమునోడకొ
 భరితాశుశ్రులకితుం డై
 పురుషుఁడు పారిమాయఁ గెల్చి ముక్తిం బడయుకొ. 109

క. భక్తము సత్యముఁ గీర్తియు
 నిగ్మలదయ శిష్టభక్తి నిరుచిమఘనస
 త్కీర్తి మహింసాపితమును
 నర్చిలి గలవారె పుణ్య లవనీఘ్రిలో. 110

క. కామింపకయును సర్వముఁ
 గామించియు నైన ముక్తిఁ గామించి తగకొ
 లో మించి పరమాపురుషుని
 నేమించి భజించుఁ దత్త్వనిపుణుఁడు భక్తికొ. 111

క. మంగళహరికీర్తిమహా
 గంగామృత మిందు కైనఁ గర్ణాంజలులకొ
 సంగతము నేసి తావిఁ దొ
 లంగును గర్మంబు లావిలం బగుచు వెనకొ. 112

క. దేహము నిత్యము గాఢని
 మోహముఁ జగఁ గోసి సిద్ధమునియై యఘసం
 దోహము వెలుపడి నరుఁ డు
 త్సాహమునం జెలగి ముక్తిసంపద నొందుకొ. 113

ఆ ర్య సూ క్తి ము క్రా వ ల్లి

భా గ. వ త ము .

మ. లలితస్కంధము గృహ్యమూలము శుకాలాపాభిరామంబు మం

జులతాశోభితముక నునర్థనుజనన్సుజ్ఞేయమున్ నుందరో

జ్వాలన్య త్తంబు మహాఫలంబు విమలవ్యాసాలవాలంబు నై

వెలయున్ భాగవతాఖ్యకల్పతరు పుష్పిక్ సర్విజశేయ మై

1

ఆ. వేదకల్పవృక్షవిగళిత మై శుక ముఖసుధాద్రవమున మోనసి యున్న

భాగవతపురాణఫలరసాస్వాదన పదవి గనుడు రసికభావవిదులు.

2

మ. ఒకసూర్యుండు సమస్తజీవులకుఁ దా నొక్కొక్కఁ డై తోఁచుపా

లిక నేదేవుండు సర్వకాలము మహాలీలక నిజోత్పన్నజ

న్యకదంబంబులహృత్సరోరుహములన్ నానావిధానూనరూ

పకుఁ డై యొప్పుచు నుండునట్టిహరి నేఁ బ్రార్థింతు శుగ్గుండ నై

3

ఉ. వాయునశంబు లై యెగసి వారిగరంబులు మింటఁ గూడుచుం

బాయుచు నుండు కైనిడిఁ బ్రపంచము సర్వముఁ గాలతంత్ర మై

పాయుచుఁ గూడు చుండు నొకభింగిఁ బరింపగు కాల మన్నియుం

జేయుచు నుండుఁ గాలము విచిత్రము దుష్టగ మెట్టివారికిన్ .

4

సీ. ఒకకాలమునఁ బండు నోషధిచయము వే తొకకాలమునఁ బండ కుండు నండు

క్రోధంబు లోభంబు కూరత బొంకును దీపింప నరులు నర్థింతు గండు

వ్యసహారముల్క మహావ్యాజయ క్తము లండు సఖ్యంబు విచనాసహిత మండ్రు

మగలతో నిల్లాండు మచ్చరించెద రండు నుతులు దండులఁ దెగఁ జూతు రండు

గురుల శిష్యులు దూషించి కూడ రండు శాస్త్రమార్గము లెవ్వయుం జొగ నండు

న్యాయావధతి బుధు లైన నడవ రండు కాలగతి విలత యై వచ్చు కాల మందు

క. దేహము నిత్యము గా దని మోహముఁ దెగఁ గొని సిద్ధమునినర్తనఁ డై

గేహము వెలువడునరుఁ డు త్యాహముతోఁ జెందు ముక్తిసంపద ననఘా

5

ఆ ర్య సూ క్తి ము క్తా వ లి .

- క. వెలగరు కలగరు సాధులు మిలితము లయి పరులవలన మేలుం గీడున్
 నెలకొనిన నైన నాత్మకుఁ నొలయపు నుఖదుఃఖచయము యుగ్మము లగుచున్ 7
- సీ. కమనీయభూమిభాగములు లే కున్నవే పడియుండుటకు దూదిపలుపు లేల
 సహజంబు లగుకరాంజలులు లే కున్నవే భోజనభాజనపుంజ మేల
 జల్గలాజినకుశావళులు లే కున్నవే కట్ట దుకూలసంఘంబు లేల
 గొనగొని పసియింప గుహలు లే కున్నవే పొగిసాదసాధాదిసటల మేల
 ఫలరసాదులు గురియవే పాచపములుఁ స్వాదుజలముల నుండవే సకలనదులు
 హాసగ చిక్షలు పెట్టరే పుణ్యసతులుఁ ధనమదాంధులకొలు వేల తాపసులకు 8
- క. రక్షకులు లేనివారలఁ రక్షించెద ననుచుఁ జక్రి రా జై యుండక
 రక్షింపు మనుచు నొకనరుఁ నక్షముఁ బొగ్గింప నేల యాత్మజ్ఞులకున్. 9
- క. ధర విరులు గలవ కుండగ . సరసగతిం బూవుండేసెఁ జవి గొనునిందిం
 దిగిభుక్తై విడి బుధుఁ డగు . పురుషుండు సారాంశ మాత్మఁ బూని గ్రహించున్
- క. కామిక్రిధాదికములే . భూమిశ్వర కర్మబంధములు మఱియును జే
 తోములము లగుటను దా . రీమహిణి మనసు నమ్మ రెప్పుడుఁ బెద్దల్. 10
- చ. తపమున బ్రహ్మచర్యమున దాసమునన్ శమసద్దమంబులన్
 జపమున సత్యశౌచముల సన్నియమాదియఁబుంబులం గృపా
 నిపుణులు ధర్మచతురులు నిక్రము హృత్తనునాక్రియంపుపా
 చపుగుది గ్రుంకు రిన్ని శతపర్వదానంబుల నేర్చుకొనడిన్. 11
- ఆ. ఎఱుక గలుగునాతిఁ డేని యొనర్చిన . నది యొనర్తు రితరు లైన వార
 లతఁడు సత్య మిట్టి చినె నేని లోకంబుఁ . దత్ప్రసన్నమనునఁ దగిలియుండు.. 12
- చ. గయమును పత్యమున్ విడిచి ధర్మము మాని యశంబుఁ బాసి శిరి
 జయములఁ బాఱు వోలి పురుషత్వము గానక లోకనిందితా
 ప్వాయుఁ డగునానిచావునను నాన్యులు గుండుదురే స్పృగాలముల్
 ప్రియమున నంటునే శంకుఁ బేరిక చేరునె కంకిగృహముల్ 13
- క. కీటకముఁ దెచ్చి భిక్షుమగుము . పాటకమున సంప్రమింప భిక్షుండు ధైర్య
 త్కీటకము భిక్షురూపముఁ బాటించి నహిండుఁ గాఢ భయయోగమునన్. 14

చాణక్య శతకము

తే. సకలచయశాస్త్రములనుండి * సంగ్రహించి
రాజనీతులఁ దెలుపుశా*స్త్రం బొసర్తు
జనుల కుపయోగకర మగుఁజరణి నెరిసి
సార మెల్లను జాణక్యశతక ముచగ.

1

తే. చలగ మున్ను చాణక్యండు * చెప్పెట్లు
చెప్పెదను మూలసూత్రము * లొప్పనియి
దానిఁ దెలిసినయంతమా*త్రమునఁజేసి
మూర్ఖు డయినను బండితముఖ్యుఁ డగును.

2

తే. అవనిఁ బాణితియమును ననుఁధానిపత్రి
మెప్పుడును దుల్యము లనంగ * నొప్ప వెన్న
రాజు తన దేశమునఁ బూజ్యుఁ * డిడగముచ
సంతటను బండితుఁడు పూజ్యుఁ * డై తలిర్చు.

3

తే. బుధజనులయందు సుగుణమున్, * మూర్ఖులందు
దుర్గుణంబులు మిక్కిలి * తోచుఁ గాన
వేగు రున్నను మూర్ఖులు, * విజ్ఞు డొకఁడై
మెచ్చుకొనఁబడు నది విద్య*మెలుగు గాదె!

4

క. తల్లివలె బరదారలఁ

బెల్లవలె బరధనంబు * పృథివీస్థలిలో

నెల్లజనుల నా తల్లివలె

దెల్లంబుగఁ జూచువాడె * ధీమంతుఁ డగున్.

5

ఆ. కులము మంచి దైనఁ * గుణహీనుఁ డగునేని

ఫల మ దేమి? నీచఁకులజుఁ డైనఁ

దెలిసినట్టివాఁడు * దేవవర్మల కైనఁ

బూజనీయుఁ డగుచుఁ * బాలుపుమీఱు.

6

ఆ. కోడెకాఁడు నైన * గోవాఁడు నైనను

వాసిఁ గన్నయింటివాఁడు నైనఁ

జదువు రానివాఁడు * నవ లేనిమోదుగు

పూవువోలె వసుధఁ * బొసఁగఁ డెపుడు.

7

క. తారలకుఁ దొడవు చంద్రుఁడు,

నారులకుఁ దొడవు ప్రాణనాథుఁడు దలఁపఁ

ధారుణికిఁ దొడవు నృపుఁ డె

వాన్వరికిని దొడవు విద్య * పరికింపంగఁ.

8

క. ఇల బాలునిఁ జదివింపని

తలిదండ్రిలు శత్రు లనుట * తథ్యంబు సభా

స్థలులన్ వాఁ డెసఁగం డం

చలనశుమన్ గొక్కెఱాయిఁచందం బడరన్.

9

తే. నూరుగుర మూర్ఖులం గని * నొగులుకంటెఁ

దనయు నొక్కని గుణవంతుఁ * గనుట మేలు

గుంపుగుంపులు చుక్కలు * గూడియున్న

నొక్కచంద్రుఁడె కద యిరుల్ * చక్కఁడంచు.

10

క. కృప నై దేవులు లాలిం

చి వదేవులు శిక్షఁ జదువు * చెప్పి నుతుని దం

డ్రి పదారవయే డేతే

నపు డెద మిత్తుండువోలె * నరయఁగ వలయున్.

11

ఆ. నెత్తి బెట్టుకొన్న * నెఱయు దోషంబులు
మొత్తుచున్న సుగణములు చెలంగు
గనుక సుతుల, శిష్యులను బ్రీతి లాలింప
వలదు శిక్షచేయవలయు జనులు.

12

క. పూచినగందపుమార్గి కొక
డేచి వనం బెల్ల దావి * నెనగించుగతిన్
ధీచతురుడు సుతుఁ డొక్కఁడు
రేచి కులం బెల్ల నుద్ధరించు ధరిత్రి.

13

ఆ. తొఱటలోన నిప్పు*తొనున్నయొకవృక్ష
మెట్లు వనము నెల్ల * నెఱియఁ జేయు
మూర్ఖుఁ డైనకొడుకు * పుట్టినయే నల్ల
వంశ మెల్ల జెఱచు * వాస్తవంబు.

14

తే. మేటిపుట్టంబులను గట్టి * మెఱయుశాల్వఁ
జుట్టి డంబుగఁ గూర్చున్న*యట్టిమూర్ఖు
డెడఁగ నోరెత్తకుండిన*యింతసేపె
కాదె పో ప్రకాశించుట * ఘనులచెంత.

15

తే. విషమునం దున్నయమృతంబు, * వెన సమేధ్య
మందు నున్నపసిడి, నీచు*నందు నున్న
యట్టిసద్విద్య, దుష్కుల*మందు బుట్టి
యున్నప్రీతిత్నమును గొన * నొప్పు జగతి.

16

క. పరిమోక్షవదుఃఖపరం
పరలన్, గఱపులను, శత్రు*బాధల, రాణ్ణం
దిరముల, శృశానగతులన్
బరంగన్ విడ కెవ్వఁ డుండు * బంధువు వాడే.

17

అ. అవల దూరి కార్యహానిఁ గావింపుచు
నెనుటఁ బ్రియము లాడి * కదియుమితు)
నొప్పు మీఱునాపఁయోముఖవిషకుంభ
మట్లు విడువ వలయు * నాత్మ నరసి. 18

తే. మొదల నొకమాఱు ద్వేషించి * పోవుమితు)
మరలఁ గలియంగ నెవ్వఁడు * మదిఁ దలంచు
నతఁడు మృత్యుముఖగ్రస్తుఁ * డగుచు గాఱు
ఁటండఁ బడునశ్వతరివోలె * నేపు దక్కి. 19

తే. బంటుఁ బరదేశ మంపువో, * బందుగు వెఱ
యైనవో, మితు) నాపద * లంటువో ని
జాంగనామణి నెశ్వర్ష * మంత వోయి
నట్టివో జిత్తవృత్తుల * నరయవలయు. 20

క. తనయుపకారము నాశిం
చినశాత్రువుచేత శత్రుఁ * జీలింప నగున్
దనచేలిముంటఁ గాలం
గనఁబడు ములుఁ దీయునట్టిక్రిమము దలిర్పక. 21

క. ఒకనికి నొక్కఁడు మితుం
ఁకొకనికి నొక్కఁడు శత్రు) * పూరక యొకనాఁ
టికిఁ గలుగఁబోరు కారణ
మొక్కఁ డుండుం దాని కనుచు * నూహింప నగున్. 22

అ. ఖలుఁడు ప్రియము లాడి * తలముట్టి చెప్పిన
వమ్మి పనులు చేయ * నాశ మగును
వాసినాల్కొనను * బూనుఁ దియ్యనితేనెఁ
గడుపునిండ విషము * గలిగియుండు. 23

దుర్గావతి

మొదటిప్రకరణము

ఈదయ మైనది మొరలుకొని దీపములు పెట్టువలకు నుదరపోషణార్థము పెక్కు యంత్రోత్త్రోములు పన్నుకొని మగ్గములోనికండెలవలె విరామము లేక సంచరించు మానవమనంబులకు విశ్రాంతి నొనఁగూర్చుటకై మహోపకారి యగుపరమేశ్వరుఁడు రాత్రిని సంకల్పించెను.

అట్టిసౌఖ్యదాయక మగురాత్రి యాసన్నమగుడు విరహిజనాటవిని మదసాగ్ని యెడడుకార్చిచ్చు పగిబల, వ్యాపించిన మేచకధూమసంచయమో యన సుండచీకటులు దిగంతముల నాకరిమించి బ్రహ్మాండము నంతయుఁ గప్పియుండె. నింగికిఁ జెలంగినకాటు పొగలనడుమ దళముకొన్నవిస్ఫులింగములో యనఁ దారకలు సాడనూపె. కృమ కృమముగా నారాత్రి భోజనములవేళ గడచి రమారమి రెండుయామములకాల మైనది. అయ్యెడ రాజస్థానమునందలిమివారురాజ్యమునకు ముఖ్యపట్టణ మైనచిత్తూరునగర పీఠుల నిశ్శబ్దము పగిబలియుండె. పగిజ లెల్లరును నొడ లెటుంగక నిద్రించు చుండిరి. పొట్టపూచికై కొలువున కియ్యకొనినను బ్రతిజీవుఁడు నుఖమునే కోరును గావున నూరి కాపరులు కూడ సేమాలనో పడి నిద్రించుచుండిరి. ఆహా! నిద్రావస్థకు మించిన నుఖ తర మగునవస్థ వేఱొందు లేదు. నిద్రాపరవశులకుఁ జింత లేక్కడివి? కానునకుఁ బ్రయాసపడి కూడదీసినధనరాసు లే మయ్యెనో వారి కక్కఱలేదు. సగ్వముకంటెఁ బ్రియమైనభార్యాపుత్రు లే మైతో వారికి నంతకుముందే స్ఫురణమునందు లేదు. అట్టి వారికి లోకస్వనహరముతో సంబంధ మే ముండును? అందుచేతనే పగిజలనిద్రాసమయమే దురాచారు లగుజారచోరులకుఁ దగినయదను.

అసమయంబున నొక్కబాలిక చిత్తూరురాజవీధిని జేగుచేగున నడుగు లిడుచు నడివడి బోవు చుండెను. ఆమె యెచ్చటి కేగునో యామెకే తెలియదు. అప్పుడే తోచినచంద్రబింబంబుడంబు విడంబించుమొగంబు సోకను, జెడరినలేడిచూపులు గల వెడండుకన్నుగవయో, నామె సౌందర్యవతి యని చెప్పక మానవు. స్వాభావిక సౌందర్య వతి యని చెప్పు చున్నప్పు డలంకారములను నర్జింప నాసరము లే కున్నను వంశవివక్షం జేసి చెప్పక తీరదు. ముంగురు లనెడుపిల్లలు మృదదుకపులు పాకి ముఖాబ్జముశోభను హరింపకుండ నడ్డుకట్టిన ట్లమరుముత్యాలపాపటసరములచే వేలుకెంపులు గూర్చిన బంగారులలాటిక మాచిన్నది ధరించినది. ముంజేతులకు రెండేసిజశలయపరంజిగాజా లొప్పి యున్నవి. ఎడమచేతియైదువేళ్ళకు నుంగరము లంగుదీర్చినవి. కెంపుపాడులు గూర్చినముక్కుపుల్లలు తప్ప బులాకి యామెముక్కున లేదు. నడినెత్తినుండి చెవులను గప్పి తెల్లనిమేలిమును గుండుటచే గర్భాధరణము లే మున్నవో చెప్ప నవికాశము గేదు. కట్టికొన్నపట్టుపానెడుకుచ్చెళ్ళు క్రిందికి జీతాడకుండుటచే గాలునకు రెండుజులలుగా ధరించినకడియములును, పాదాంగుళుల జెల్వొందుమట్టెలు, పిల్లాడులు వెన్నెలచే ధగధగ మెఱయుచున్నవి. ఆమె యబల యని యబలగా గన్నట్టదు. నూతనముగా నంకురించినయావన మామెఘనశోభనశరీరమునకు మఱికొంతి పింతికాంతిని బొందునేయ మెఱుపుఁదీగవోరె నాబాల దుఱంగలించుచున్నది. నవీనయావన యనుటచే బరునైదు వత్సరములకంటె మించినవయస్సు గలదిగా ననుకొనలేము. ఆమె గుణవతియో, యగుణ వతియో చర్యలవలన గాక రూపముచే నెఱుంగుటకు వీలు లేదు.

అప్పటికి వెన్నెల నిండారఁ బిండారబోసినవానిగ బ్రహ్మాండమునం దెల్లెడల మెండుకొని యుండుటచే నామెజాడ లూరు లెఱుంగుటకు వీలుగా నున్నది. చల్లని మనోహరమైనయావెన్నెల యప్పటిస్థితియం దామెకు నపకారకమ యై కన్పట్టె.

అట్లారాజవదన రాజవీధిం బడి యడుగులు తడఁబడ దడదడ నడచుచుండ నొక యావనపురుషుడు వెనువెంటఁ జని “పాగ్గేశ్వరీ! యెక్కడి కేగెదవు? నిలువుము నిలువు” మని వచించెను. ఆకంతగ్వని వినబడినతోడనే యామెహృదయము జల్లు

మనియె. మేనఁ బుల్కులు వొడమె. మోమునఁ జీటుచెమ్మట లంకురించె. అంత నాపురుషుఁ డెదుటికి వచ్చి నిలుచుడు నామె నిశ్చేష్టయై కొంతవడి నిలిచె.

ఈనడుమ నాపురుషునీగూర్చి కొంత ముచ్చటించుకొందము. ఆతఁ డెట్లనివారిలో నల్లనివాఁడు. నల్లనివారిలో నెట్లనివాఁడు. దీర్ఘ కాయులలోఁ బొట్టివాఁడు. పొట్టి వారిలోఁ బొడవైనవాఁ డని యనిపించుకొనును. విశాలము లేనిఫలభాగమును, దీర్ఘ నాసికయు, నప్పటికిఁ గొంచెము పెనవెట్టుటకుఁ దగియున్నగటిమీసములును నాతని విగ్రహస్వరూపమును గొంతవఱకుఁ బూర్తి చేయఁ గలవు. తురకలకువలె గడ్డ మాతనికి లేక పోవుటచేఁ బసిపిల్లలు, స్త్రీలు భయ మొందక యాతనియాకారముఁ గొంతవఱకుఁ జూడఁ గల రని తలంప వచ్చును. ఆతఁడు తెల్లనియిజారును, తెల్లనియంగరకాయను దొడిగి తిలకుఁ జెంపపాగా చుట్టి యుండెను. అంగరకా శరీరమున చిగువుగ నంటియుండు టచే బొట్టగొడ్డ నృశ్య మగుచున్నది. ముంజేతికి ధరించినపచ్చలకంకణ మాతఁడు ధన వంతులలో ధనవంతుఁ డని సాక్ష్యమిచ్చుచున్నది. చిన్నతనమునాటి యాతనిదుండగపుఁ జేష్టలవలనఁ జెలికాగ డాగిని “మోటా” యని పిలుచు చుండెడినారు. విగ్రహము పుష్టిగా నున్నను నాతని కప్పటికి నిలువదియేఁడెండగు మింగినయీడు లేదు.

ఇట్టిస్వరూపమును గాంచి చేష్ట లుడిగియున్నయానిన్నని ధైర్యశాలిని గావున వెంటనే మనోఘృతి గలిగి చూచుచుఁజూపుట నాతనివంకఁ జూచుచు “స్త్రీని సంతాపమునందు ముందుట యేమిటిన్యాయము? దుష్టుఁడా! పోమ్మ పోమ్మ. నాతిండి” యక్రిమముగా నన్ను నీపాలుచేసెను.” అని పలికెను. అందువలన “భర్త ను వంచించుట నీకుఁ దగదు. రమ్మ. రమ్మ.” అని మోటా ప్రత్యుక్తి రి మొహాగి చేయి పట్టుకొనఁ బోఁగా, నామెయు బల మైనది కావున వెంటనే చేయి విడలించుకొని పక్క నున్న యొకగల్గీనుండి కాలువినురున సాగిసాగి “జనాద్దనా! శరణ. శరణ.” అని గద్దదస్వరముతో మొట్టవెట్టెను. అంత నొకలేఁబ్రాయమువాఁడు “అ! యిది వచ్చుచున్నాను” అని పలికి తక్షణము యామెకుఁ దారసిల్లెను. మీసము తిన్నఁగాఁ గనఁబడనందున నాతని లేఁబ్రాయమువాఁ డనవలసి వచ్చెను గాని యతనివయస్సు ముప్పదిసంవత్సరముల కంటె రెండుమూఁ డెక్కువగ నే యుండును. వేడివాఁ డన నందఱువాఁడు కాకపోడు. ఆతనిముఖవైఖరి గన్నఁ బరుషులకేని వలపు జనింపక మానదు. ఆశుభాకారము గన్ములు

బడఁగానే యాబాల పెన్నిధానము దొటికినయట్లు పరిశుష్ట యయ్యె. అప్పు డాపురు షోత్తముఁడు తన మొలనుండి యొక్కనురియ నూడఁబెటికి యాచిన్నదానివెంటఁ దగిలి యున్న మోటాను నదలింపఁగా నాతఁడు గుబాటునఁ బాఱిపోయెను. మనకొత్త తెరు పరి యాదుండగిని జంపవలె నని కొంతవఱకు వెంటడించెను. కాని నిరాయుధుఁడైన యాతఁడు పొణ్ణితిచ్చే నెచ్చటను నిలువ సాహసింపఁ జాలక యదృక్కుఁ డయ్యెను.

అనంతర మాకొత్త పురుషుఁడు తనలో “నాపేరీమె కెట్లు తెలిసినది? జనార్దనా యని పిలిచినదికదా?” యని యనుకొనెను. దానందేనీ యాతనిపేరు జనార్దనుఁ డనియు రసపుత్రుఁ డగుటచే నెంగుకబ్బము సాధారణముగ నొనరును గావున నాతనిపరిపూర్ణ నామము జనార్దనసింగనియు స్పష్ట మగుచున్నది. జనార్దనసింగునకు నాయంగనకు సంభాణ మిరీతి జరిగె.

జనార్దనసింగు—“అమ్మా! నాపేరు నీ వె తెలింగితివి? జనార్దనా యని పిలిచిన దానవు.”

బాలిక—“అయ్యా! మీపేరు గాని మిమ్ములను గాని నే నెఱుంగను. జనార్దనా యని పరమేశ్వరుని వేడికొంటిని. నాపాలిఁటిపృత్యజనార్దనుఁడ వై యభయ మొసంగితివి. ఇదే నమస్కారము.”

జనార్దనసింగు—“అమ్మా! నీకు ఎచ్చినభయము లేదు. నీవు న న్నెఱుంగ కున్నను నేను ని న్నెఱుంగుదును. నాకంటె ని న్నెక్కువఁగ బ్రేమించెడువారు లేరు. అయ్యది నీవు కఠిమముగా నెఱుంగఁ గలవు. నీతండిరీ కృతఘ్నుఁడు. భార్యాజితుఁడు. నీ నైన నన్నుఁ బ్రేమతో నాదరింపు” మనెను.

అప్పుడు చల్లనిమలయమారుతములు మెల్లమెల్లన వీచుచుండుటచే నిశాంతము కావచ్చిన దని తెలియుచున్నది. అచ్చటచ్చటఁ గలయుద్వానవనంజులనుండి శకుంత ములవంతరవము లేడపదడప వినఁబడు చున్నవి. చంటిపిల్ల లుగ్గునకై యేడ్వఁ బడకనుండి లేవఁ జాలక శిశువులను జోకొట్టుచుఁ దల్లులు పాడుచున్నయల్లిబిల్లిజోలపాటలు కూడ వినం బుడుచున్నవి. భక్తులు గీతగోవిందము పాడుచుండిరి. సన్యాసులు గంజాయి పీల్చుచు

నడుమనడుమ “జయ్ పీతారామ్” అని శేకలు చెట్టు చుండిరి. తామరాను గాకులఁ
కావుకావు మని కూయ సాగెను.

అంత జనార్దనసింగు “అమ్మా! యిచ్చట మన మింక నుండరాదు. ఇటు కనఱి
దూరమున నున్న సీతానగరమున నేను వసింతును. అటుకుఁ బోవుదము రమ్మ” అని
చెప్పఁగా బాలిక జనార్దనసింగుపై మొదటనుండియు నాత్మబంధుప్రీతి వెలిపిన దగుటచే
దత్త ణమే యాతని వెంటఁ జనెను.

రెండువప్రకరణము.

క్రీ. శ. 1530 సంవత్సరమున మొగలాయిప్రభు యగు బేబరు మృతినొందినపైని నతనిజ్యేష్ఠపుత్రుఁడు హుమయూను సింహాసన మెక్కెను. అతఁడు సింహాసనారూఢుఁడైనసంవత్సరమునకు బుందేల్ ఖండముమీదికిఁ దొలుత దండయాత్ర సాగించి కళింజర్ దుర్గమును స్వాధీనముచేసికొని, యచ్చటఁ దనయాశ్రితుఁడైనఅజాఫ్ ఖానుని నుబేదారుగ నియమించెను.

అజాఫ్ ఖానుఁడు తొలుత హుమయూనునిపైనన్యమనం దొకచిన్నయుద్వ్యగమునం దుండి ముఖప్రీతివాక్యములు పలుకుటయం దెక్కుడునైపుణ్యము గలవాఁడగుటచేఁ గ్రమక్రమముగా నాచక్రవర్తి కాంతరంగికుండై పరిబలె. అతఁడు తెల్లనికాకి గలదని చెప్పఁ జక్రవర్తి నమ్మెడువాఁడు. కావునఁ జక్రవర్తి యాతని కాగొప్పయుద్వ్యగమును బ్రసాదించెను. అతఁడు చక్రవర్తి సమక్షమున నున్నకాలములో నెవరిమాటయు నచ్చట నెక్క కుండెను. అట్టియాఖానునకు నున్నతపదివి సిద్ధించినందున కసహనముఁ బొందుటకు మాటుగా ఢిల్లీయాస్థానములోనివారందఱు నానందించిరి.

ఖాను కళింజర్ పురమున నుద్వ్యగములోఁ బ్రవేశించినకొలఁదికాలములోనే యచ్చటిహిందూరాజకీయోద్వ్యగస్థలనెల్లఁ దొలగించి తన కాపు లైనముష్కరతురుష్కుల నాయాపదవులయందు నెలకొల్పెను. రానురాను ఖానున కామహాన్నతపద వితో మదోన్మత్తతయు నధికము కాఁగాఁ గొందఱుదుర్మార్గులను జేర్చుకొని వారిచే హిందువులగృహములు దోపించియు, బండపోటులు చేయించియు, స్త్రీలను జెఱబట్టించియు, బాధించు చుండెను. ఇట్టివల హిందువు లందఱాతనిదుర్మయపుష్కర్తనమునకుఁ దలఁచి యనుసరించి తిరుగు చున్నను లోలోన ననూయ వహించినవారలే యైరి. క్రమక్రమముగాఁ జేయించినదోషిదులవలన ఖాను ధనాధ్యుండై నందలకొలది దుష్టులను దన చెప్పుచేతులలో నుంచుకొని, తనయధికారము నిరంకుశంబుగ సాగునట్లు బలపఱచుకొనెను. అప్పుడు ఖానుగారే పాదుషా యని ప్రజల కభిప్రాయము గలిగి యుండెను.

తరువాతఁ గొన్నినాళ్ళకు నేనుఁగునకు వెలగపండ్లు లొటలొట యనునట్లు, ఖానుగారికిఁ జిన్నదోపిడులవలన సంతృప్తి లేకపోవుటచేఁ దనచుట్టుప్రక్కల నున్నరాజులయైశ్వర్యములపైఁ గన్నువేసి, వారిలో వారికిఁ గలహములఁ గల్పించి, తా నొకరినంకఁ జేరి, యింకొకరిపై దాడి పెట్టి సాగెను. ఇట్టిన్యాపారముచే హిందూరాజుల కందఱు కాలనియొడఁ గొంతగౌరవము గలిగి యుండెను. కాని, యాగౌరవ మెంతయోకాలము నిలువలేదు. ఎందు కనఁగా ఖానుగారు తనవిభవమును జూచికొని మన్నుమిన్నులు గానక రాజ్యజిగీష గలిగి యెల్లహిందూరాజులతోఁ జీటికిమాటికిఁ గయ్యమునకుఁ గాలు దువ్వుచుండెను. కాలక్రమంబున తొండ ముదిరి యూసగవెల్లి యైనచందంబున ఖానుగా రొకపాదుషానలే మాటి హిందూరాజులను వారినుందగనందనలను దనకు వివాహముచేయనలసిన దనియు, ధనము లీయవలసిన దనియు ననయంబు బాధింప సాగెను. ఖానున కెవనిపైఁ గార్యణ్యము వోడమునో వానిబ్రతు కంతటితో మట్టము గావలసినచే. ఏస్త్రీ యైన వానిదృష్టిఁ బడెనేని నామె భర్తకుఁ గానిభార్య కావలసినదియే.

ఖానుగారిదున్నయపుచర్యలకుఁ దలఁకి కొందఱుకొందఱు హుమయూనునకు మహాజగ్జీ లెన్నియో యిచ్చుకొనిరి గాని ఖాను చక్కొర్తని జేబులో వేసికొని యున్నందున నవి యన్నియు బుట్టరాఖిలు చేయఁబడు చుండెను. హుమయూన్ పాదుషాపై హిందువుల కదివఱకుఁ గలయభిమానగౌరవము లీఖానుగారికి నున్నతోద్యోగ మిచ్చుటఁ జేసి కొలఁది యయ్యెను.

ఖానుగారిమిత్రమండలిలో నొక్కదుల్పట్ పాతపపు మంచిని బోధించుసమార్థంఁ దొక్కఁడును లేడు. పురుగురుదుర్జనులలో నొక్కసజ్జనునిలెక్క యేమిటి? దుల్పట్ పా మధ్యహిందూస్థానములోని గదామండలమునకు రాజా. ఆతనికి ఖానుగాఁఘోరపుగిర్తన మెంతమాత్రము నచ్చకపోయినను గోరి వైగముఁ దెచ్చి పెట్టుకొనుట మంచిది కా దని యాతని ననుసరించి నల్లే యుండి దినములు గడపుచుండెను. అందుచేతనే యాతఁ డింకను ఖానుగారిఁపానలజ్వాలకుఁ బాల్పడక నిలిచి యుండెను.

అట్లు నిరంకుశప్రభుత్వము సాగించుకొనుచున్న అజాఫ్ ఖానుడు తాను దెట్టిన రాయబారమును దిరస్కరించినందునఁ గనోజరాజాపైఁ గసిదీర్చుకొనుటకు నిశ్చయించుకొని చక్రవర్తియనుమతిఁ గొన నెన్నియొక్కత్రిమంబులు పన్ని యాతనికి నివేదించుచున్నను సదయఁ దైనయాతఁ డందుల కియ్యకొనలేదు. ఖానుగారు కనోజరాజాను పంపింప శక్తి వందన లేక పునఃపునఃప్రయత్నములు నేయు చుండెను.

అజాఫునకు రహిమాత్, అబ్దుల్ ఖాను లనువారలు ప్రియ మైనయాంతరంగికులు. వార లిరువురఁ దనకు రెండుభుజము లని అజాఫ్ భావించెడివాఁడు. కావుననే యాతఁడు వారలను దనపాలనముకింద నున్నరెండుగ్రామములకు భిల్లేదారులుగఁ జేసి యుండెను. కఱకుతొరక లన్న వారికే చెల్లు. ఒక్కొక్కసమయమునందు అజాఫునకు దయ యనునది లేకమాత్రము గలుగు చుండెను గాని వారియంద దెట్టిదియో యెప్పుడును సంభవించదు. వారికి నరహత్యలు నేయఁ గరములు జంకవు. బందెపోటులు నలువ డెందంబులు వెనుదీయవు. అట్టివారికిఁ బరస్త్రిగమనము నుగమ మైన దని వేఱ చెప్ప నేల? వారికి డుల్పట్ మపై నసహనము సహజముగా నుండుటండేని యాతని పంపింప ఖానుగారికడ మిగిలేదము పన్నుచుండిరి.

ధ ర, పు త్రు, డు

పూర్వ మొక బీడకృషీ సలుడు రహ్యజీవములోఁ గాయకప్రముచే శీనించుచుండెను. వాని కొకపుత్రుఁడు జన్మింప, వాఁ డమితానందభరితుఁ డయి, నామకరణోత్సవము జరుపఁ దలవెట్టెను. వాఁడు క్రైస్తవుఁడు. క్రైస్తవులలో నామకరణోత్సవము ధగ్మ మందిరమునఁ గావింపఁబడును. ఆసమయమున శిశువునకుఁ గీర్తిస్తుని పేరున నభిషేకము జేయఁబడును. దీనిని వారు 'క్రిస్టెనింగు' అని పిలిచెదరు. ఈయన్యనాంతమున నొక పురుషుఁడును నొక స్త్రీయును శిశువునకు ధగ్మపితగను ధగ్మమాతగను నుండ నీయకొనెదరు. వీరు శిశువుయొక్క ధగ్మజీవనసంఘటనకయి బాధ్యతను నిహించెదరు. ఇది క్రైస్తవుల యాచారము. కానఁ గృతుకుఁడు తనముద్దులబిడ్డకొఱ కొక ధగ్మపితను, ధగ్మమాతను సంపాదించవలసియుండెను.

వాఁడు ప్రథమమున గ్రామములోనియొక పెద్దమనుష్యునివద్ద కేగి వానినిఁ దన యనుంగుబిడ్డకు ధగ్మపితగ నుండు మని కోరెను. ఆయన యందులకు సమ్మతించలేదు. దరిమినిబిడ్డకు ధగ్మపిత దొరకుట దుర్లభము. కృషికుఁ డింకొకమనుష్యునివద్దకుఁ బోయి, తనబిడ్డకు ధగ్మపితగ నుండు మని వేదఁగా, నాయనయుఁ దనయనంగీకారమును దెలిపెను. వాఁడు ఎరుసగ నొకనెత్తునాత నొకనిని సమీపించును, గ్రామములోనియందొక పెద్ద కరిగెను. ఎవరును వానిపుత్రునకు ధగ్మపిత యగుట కొప్పుకొనలేదు. వాఁ డెప్పుడు గ్రామాంతర మేగుచుండ, మాగ్గమున నొకపరిచయము లేనిమనుజుని నెదుర్కొనెను. ఆయనపరిచితుఁ డాగి వానికి నమస్కరించి "ఓమిత్రీమా! సుప్రభాతము. పరవేశ్యుఁడు ని క్షేపటికిఁ దీసికొనిపోవుచున్నాఁడు?" అని ప్రశ్నించెను.

"భగవంతుఁడు నా కొకబిడ్డను బ్రసాదించెను. వాఁడు నాయోపనమున నాకు నేత్రోత్సవముఁ గొలుపును; నావాధక్యమున మనోల్లాసము గలిగించును; నామరణా నంతరము నాయాత్మశాంతికయి పార్థిరించును. కాని యిట్లు సతతము సంతోష మొనఁ గూర్చు నాయనుంగుబిడ్డకు నేను చరిదుండ నని స్వగ్రామమున నెవరును వానికి ధగ్మపిత యగుట కిష్టపడరయ్యి. కనుక నాపుత్రునకు ధగ్మపితను నెదిరి నయినను బడయి వలె ననునాశతో గ్రామాంతర మేగుచున్నాను." అని కృషికుఁడు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను.

“నెను నీపుత్రుఁడు ధర్మపితృగ నుండెదను” అని యాయపరిచితుఁడు నుడివెను.

కృషీకుఁ డానందపరమకుఁ డయి యాయనను దీవించి “ధర్మచూతృగ నుండు మని యెవరినిఁ గోరుదును?” అని యడిగెను.

“మంచిని. వర్తకునికుమార్తెను ధర్మచూతృగ నుండు మని వేడుము. పట్టణమునకుఁ బోయిన బజారులలో నొక పెంకుటింటియందు వశేకదుకాణములఁ జూచెదవు. అయింటి గుమ్మముపద్ద కరిగి వర్తకునిఁ బిలిచి నీపుత్రునికి ధర్మచూతృగ నుండుటకుఁ దనపుత్రీక కనుజ్ఞ నిచ్చుని ప్రార్థింపుము.” అని యాయపరిచితుఁడు చెప్పెను.

కృషీకుఁడు సందేహించుచు “నావంటిదరిదుఁడు ధనికుఁ డగునావర్తకునిపద్ద కేగు టెట్లు? వాఁడు నన్నవమానించి పంపివేయును; తనకుమార్తె వచ్చుటకును నియ్యకొనఁడు” అని యనెను.

“అట్లు నీవు సందేహించుము. నీకుఁ జెప్పినవిధమునఁ బోయి వాని నడుగుము. తీపుదయము నీపుత్రునినామకరణోత్సవమునకు నేను వచ్చెదను. అంతయు సిద్ధము చేయుము” అని వర్తకు యజ్ఞు యాయపరిచితుఁడు తనమాగ్ధమునఁ బోయెను.

కృషీవలుఁడు తిరిగి పట్టణమునకు వచ్చి యచ్చట వర్తకునియింటిని వెదికి కనుఁగొని వానిని వెలుపలకుఁ బిలిచెను. వర్తకుఁడు బయటికి వచ్చి “నీ కేమి కావలయును?” అని యడిగెను.

“అయ్యా! ఇదిగో నావిన్నదము. నాయావనమున నాకు నేత్రోత్సవముఁ గొలుపుటకును, నావార్ధక్యమున నా కానందముఁ గలిగించుటకును, నామరణానంతరము నాయాత్మకాంతికయి ప్రార్థించుటకును, విధాత నా కొకబిడ్డను బ్రసాదించెను. మీరు మీపుత్రీకును వానిధర్మచూతృగ నుండుట కనుమతి నిండు” అని కృషీవలుఁడు ప్రార్థించి, వర్తకుఁడు “నీబిడ్డయొక్క నామకరణ మెప్పుడు?” అని పరిశ్చించెను. పిమ్మట కృషీకుఁడు “తీపు జనప నిశ్చయించినాము” అని చెప్పఁగా, వర్తకుఁడు “మంచిని, పరమేశ్వరుఁడు నీకుఁ దోడ్పడును గాక! తీపు ప్రాంతాలమున నాకుమార్తె నీయింటికి వచ్చును.” అని నుడివెను.

మఱుపటిదినమున ధర్మపితయు ధర్మచూతయు నిడ్డలును వచ్చిరి. పుత్రుని కభిషేకమును నామకరణమును యథావిధిగ జరుపఁబడెను. ఉత్సవము ముగిసినతోడనే ధర్మపిత యచటనుండి వెళ్ళిపోయెను. ఆయన యెవరో యెవరికినిఁ దెలియకుండెను. దీనితరువాత సహిత మాయన యెవరికినిఁ గాన్పింపలేదు.

శిశువు దినదినపరిస్థితులను గూర్చి తెలుగుమః ధర్మసింహులయొద్దనున్న వాఁ థికిఁ జేయుచుండెను. వాఁడు బలవంతుఁడును, పాటుపడువాఁడును, బుద్ధిమంతుఁడును, గుణవంతుఁడును, నయ్య యుండెను. వానితల్లిదండ్రులు వానిని పదియనయేటఁ జనుచును వ్రాసిన నేర్పుకొనుటకుఁ బాఠశాలకుఁ బంపిరి. ఇతరబాలు రయిదేడ్లలో నేర్పుదాని నీబాలుఁ డొకసంవత్సరములో ముగించెను. స్వల్పకాలములోనే యాపిద్యాలయము నందు బోధింపఁబడునది యంతయు వానియధీనమయ్యెను.

ఈప్రయత్నముగఁ వచ్చినందున, బాలుఁడు తనధర్మమాల కాపండుగసందర్శమున నమస్కృతు లర్పించునిమిత్త మామెవర్దకుఁ బోయెను. వాఁ డామెకు నమస్కరించి యామెయాశీర్వాదములఁ గైకొని యింటికిఁ దిరిగివచ్చెను. తరువాత వాఁడు తనతల్లి దండ్రులను బిలిచి “నాధర్మపిత యెచట నున్నాఁడు? నానికిఁ గూడ నీగుమయమున నాప్రణామము లొసంగి వచ్చెదను” అని యడిగెను.

“వత్సా! నీధర్మపిత యెచట నున్నది మే మెఱుంగము. అందువలన మామనన్న నకును గప్తముగ నున్నది. నీనామకరణానంతరము మా కాయనదర్శనము తిరిగి కాన లేదు. నేటివఱ కాయనపమాచార మేమియుఁ దెలియదు. ఆయన యెక్కడ నయిన తీవించియున్నది, లేనిది కూడఁ దెలియదు.” అని వానితోడి ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను.

బాలుఁడు తల్లిదండ్రులను నమస్కరించి “అమ్మా! వాయనా! నాధర్మపితను వెదకుటకుఁ బోయెదను. మీరు నా కనుజ్ఞ నిండు. నేను వానిని వెదకి తోడ్కొని వచ్చి పుణ్యాహుముచ్చటలు దెలిపెదను.” అని చెప్పెను.

తల్లిదండ్రులయనుమతిఁ బడసి బాలుఁడు ధర్మపిత నన్వేషించునిమిత్తము బయలు వెడలెను.

బాలుడు గృహము విడిచి మార్గమున సగముదినము నడచినపిదప, నొకయశురి చిరుడు వాని నెదుర్కొనెను. అపురుషుఁ డుచితరీతి వాని నాదరించి “వత్సా! భగవంతుఁడు ని న్నేచ్చటికిఁ గొంపోవుచున్నాడు?” అని యడిగెను.

“ఈష్టరుపండుగసంధ్యమున నేను నాధగృహతకు పంపనము లాచరించి యింటికి వచ్చి “నాగృహపిత యెక్కడ నున్నాడు?” అని తల్లివండులను బ్రశ్నింప, వారు “వత్సా! నీధగృహపిత యెచట నున్నదియు మాకుఁ దెలియదు. నీనామకరణముఁ జేసి యాయన యెచటికొ నెల్లిపోయెను. పిమ్మట నాయనసమాచార మేమియుఁ దెలియదు. ఆయన బ్రసికియున్నది లేనిది కూడఁ దెలియదు.” అని చెప్పిరి. ఆయనను దర్శింపవలె ననుకోరికతో నే నిప్పు డాయనను నాగయుఁడ బ్రయాణము చేయుచున్నాను.” అని బాలుఁడు తెలుప, నా యశురిచిరుడు “నేనె నీధగృహపితను.” అని చెప్పెను.

బాలుఁడు సంతోషించి యాయనకు నమస్కరించి “ధగృహపితా! మీ రెటు పోవు చున్నారు? మా గ్రామమునైపున కయినయెడల, నానెంట రిండు; మిమ్ము మాయుంటికిఁ దీసికొనిపోయెదను. లేక మియింటిపైపున కయినయెడల, నేను మీనెంట వచ్చెదను.” అని యడిగెను.

“నీచెంట నీయింటికి వచ్చుటకు నా కవసరము లేదు. గ్రామములోఁ గొంచెము పని యున్నది. పోవుచున్నాను. తే పింటిలోనె యుండెదను. కనుక తేపు నాచిగ్గ అకు రమ్ము.” అని ధగృహపిత చెప్పెను.

“మి మ్మెట్లుల నేను కలసికొనఁగలను?” అని బాలుఁ డడుగ, “తూర్పుదిక్కు నకు నూటిగఁ బోమ్ము. కొంతమారము పోఁగా, నొకయడవి కాన్పించును. దాని వసుమఁ గొంతనేవ్యభిభూమి కలదు. అశుభ్రమియినప్రదేశమునఁ గూర్చుండి శ్రమఁ దీర్చుకొనుము. అచట నేమి జరుగునో పరిశీలింపుము. ఎనమునుండి వెలుపలకు వచ్చిన నొకయుద్ధానముఁ గనుఁగొందువు. ఆయుద్ధానమునడుమ నొకప్రాసాదము దాని స్వర్ణనిర్మితాచ్చాదనము గాన్పించును. అది నాగృహము. ద్వారమువద్దకు రమ్ము. నేను స్వర్ణముగ వచ్చి నిన్ను లోనికిఁ గొంపోయెదను.” అని ధగృహపిత చెప్పి బాలునివృత్తి

హిందూసంఘసంస్కరణము



సంఘసంస్కరణ మీధరతఖండమునం దొకనూతనోద్వమము కాదు. ఇది బహు పురాతన మైనది. దీనిచరిత్రము మిక్కిలి ప్రాచీనముగను దీర్ఘముగను నున్నది. కావున దీనినిసూతించి విపులముగ వాయుట కిది సమయము కాదు. ఈచరిత్రను అవియుగము, మధ్యయుగము, నవీనయుగము, అని మూడుభాగములుగ విభజింపవచ్చును. సమస్త యుగములయందును ఈయుద్వమము సంఘములోనిదురభ్యాసముల పోగొట్టుటకై ప్రారంభింపఁబడినను, ఒకయుగమునందలియుద్వమమునకును మఱియొక దానియందలి యుద్వమమునకును విశేష భేదములు గన్పడుచున్నవి. అదియుగచరిత్రను విమర్శించుట యందు పురాణోపాసములే మన కాధారగ్రంథములు. సంఘమునందలిప్రజలకు వేద శాస్త్రపురాణములయందు గౌరవము క్షీణించుటయే యీయుగమునం దొకగొప్పలోపముగ నెంచబడియె. కావున ప్రాచీనధర్మశాస్త్రనిబంధనల సంఘమునందు వ్యాపింపఁ జేయుటయే అప్పటిసంస్కర్తలయుద్దేశము. వేదెట్టికార్యమును వారు చేయ నిష్ప్రపడిన వారు కాదు. కృష్ణాద్వైతారూపమున జన్మించినభగవంతుఁడే యీయుగమందలి సంస్కర్త.

రెండవది యగుమధ్యయుగమున అసమానవిద్యావివేకశౌర్యధైర్యములు గలిగిన మహాపురుషులే సంస్కర్తలు. శంకరుఁడు, రామానుజుఁడైనవ్యాసబ్రహ్మసమతత్వము, కవీరు నానకు మొదలగువారియుగమున ప్రఖ్యాతి గాంచిరి. వీరిప్రధానోద్దేశము మత బోధయే యైనను వీరిలో గొండఱు సంఘసంస్కరణముఁగూడ గావించిరి. బాలి భేదములు, స్త్రీస్వాతంత్ర్యము, నిమ్నజాత్యుద్ధరణ మొదలగువిషయములయందు శ్రద్ధపించి వీరు కొన్నియవసరమైనమాన్యులఁ గావించిరి. వీరు శాస్త్రములనె కొంతఱు కాధారముగఁ జేసికొనినను స్వబుద్ధిని చాలఁవఱు కుపయోగించి, కార్యసాఫల్యత వడసినపా రగుటచే అది యుగసంస్కర్తలకును వీరికిని కొంచెముభేద మున్నది.

ఆంగ్లేయప్రభుత్వము మనదేశమునందు స్థిరపడినదాదిగ సంఘసంస్కరణచరిత్ర యందు నవీనయుగము ప్రాగ్గంభ మైనది. మన మిప్పు డాయుగమునందే యున్నాము.

ఈయుగధర్మములకును గడచినరెండుయుగధర్మములకును పెక్కుభేదము లున్నవి. ఒకరిద్దరుమహాపురుషులచే మాత్రే ముపకృమింపఁబడెక, దేశమునందు సమస్తభాగముల యందలిఅనేకవిద్యావంతులచే సాగ్రంభింపఁబడి అభివృద్ధికి తేఱఁబడుచున్నది. దీనిని యొక్కఫల మింకొంతకాలమునకు గాని స్పష్టపడఁజాలదు. ఒకరిద్దరుమాత్రమే పూని పనిజేసిన అది సర్వజనాదరణీయమగుటయందును దేశమున స్థిరముగ నాటుకొనుట యందును కొంచెముసందేహ ముండవచ్చును. ఇప్పుడట్లు గాక యిది ఆనేకులచే నుద్ధరింపఁబడుచున్నది. ఇది యిప్పుడు గాకపోయినను కొలదికాలముననే జనసమ్మతము కాఁగలదు. ఇది గాక ఇంకొక భేదముకూడ నున్నది. ఇప్పటిసంస్కర్తలు పూర్వత్ర సంస్కర్తలకన్న సంఘమునం దెక్కునలోపములను, వీనిని పోగొట్టుట కెక్కుమార్గము లను, వీనిస్థానమునం దుంచ నెక్కునయుత్తమమైనసదాచారములను గన్పెట్టిగలిగియున్నారు. దీనికి కారణము లేకపోలేదు. ఇప్పటిసంస్కర్తలయొక్కజ్ఞానమును అనుభవమును కాగ్యోత్సాహమును పూర్వసంస్కర్తలజ్ఞానానుభవములకంటె అధికమై యున్నది. స్వదేశసంఘస్వచరిత్రజ్ఞానమునే పూర్వులు కలిగియుండిరి. సవీనులజ్ఞాన మింతకంటె నధికముగ నున్నది. పరివంచమునం దిరకదేశస్థులతోడి సాంగత్యము, వారిసాంఘికరాజకీయపారిశ్రామికాచారపరీక్ష, వారిఆదర్శములయొక్కయు నుద్ద్యోగములయొక్కయుపశన, మొదలగుకారణములవలన వివిధములయినట్టియు విశేషమైనట్టియు జ్ఞానముల నిప్పటిసంస్కర్తలు కలిగియున్నారు. మనదేశసంఘాలిశూచారములును, మనపరిస్థితుతపుస్థితియును మనకు చక్కగా తెలిసియున్నది. ఇతరదేశములయందలిపరిజ్ఞానంబట్టిశూచారముల గలిగియున్నారు? వారిసంఘాభివృద్ధికి హేతువు లెవ్వ? ఎంతవఱకు మనజీవిత యాయాచారములలేమిచే కలిగినవి? దేశాంతరాచారములు మన కెంతవఱకు తెలిసినవి? అనువిషయములగురించి ఆలోచించి మనము చక్కగ తెలిసికొనఁ గోరుచున్నాము. ఇట్టియాలోచనను జేయుటకు పూర్వసంస్కర్తల కెట్టియవకాశమును లేదాయె. కనుకనే కార్యమును నెఱవేర్చుటయందు మన కెక్కునవివేక మున్నదని నిస్సందేహముగఁ జెప్పవచ్చును.

ఇంతే కాదు. పూర్వయుగములవారు బహుపాస్రీచీనములయినవైదికాచారములను శాస్త్రనిబంధనలను దేశమునందు వ్యాపింపఁజేయుటయే సంస్కరణ మనిరి. శృతిపురాణములయందు వర్ణింపఁబడినసంఘ మొక్కటిమాత్రమే యుత్తమమైనదనియు; దదితరము లట్టివి కావనియు వారు దృఢముగ నమ్మిరి. ఆకారణముచేతనే యీశాస్త్రనిబంధనాబలంబనమువలన సంఘములోనిసర్వలోపములను నశింపఁగల వని

వారు దేశించిరి. కనుక శాస్త్రపురాణముల నుద్ధరించుటయే వారిసంస్కరణధర్మము. మనసంస్కర్తలయందేశములును పద్ధతులును అట్టివి కావు. సంస్కర్త చేయఁజేసినది సంఘోద్ధారణ గాని శాస్త్రోద్ధారణము మాత్రమే కాదు. శాస్త్రములయందు క్రిందిపఁ బడినసంఘ మాశాస్త్రములు వాయఁబడినకాలమునకు మాత్రమే యుత్తమమైనది. కాని సర్వకాలసర్వాస్థల కు తత్తమమైన దను గ్రహించుట కెట్టివీలును గన్పడదు. జన్మ మెత్తుట యొకశాస్త్రప్రకార మనుష్ఠించుటకు మాత్రమే కాదు. తనకు సౌఖ్యమును గలుగఁజేసికొని, తన్ను తరింపఁజేసికొనుటకు గనుక శాస్త్రములలోని నియమములు తనకు సౌఖ్యము నీయఁగలనా? వానిలోగూడ లోపము లుండుట లేదా? కాలము మాలుదు న్నది. కాలమున కనుగుణముగ మనజీవితమందును అనేకమార్పులు గలుగుచున్నవి. ఎన్నియోనింపలసంవత్సరములనాఁడు వాయఁబడినశాస్త్రము లిప్పటిజీవితమున కనుగుణ్యమై యుండఁగలవానినిప్రకారముగఆకాలపుజను లాశాస్త్రములకు బద్ధులైయుండిరో, ఈకాలమున కనుచైనశాస్త్రములను నిర్ధారణజేసికొని వీనికి ఒడ్డుండనై నేనును సౌఖ్య మనుభవించును ! ఇదియే యిప్పటిసంస్కర్తలనాశము. వీరియుద్దేశము పూర్వశాస్త్రములనునొద్ధారణము కాదు; నవీనకాలమున కనుగుణమైనశాస్త్రములఁ గల్పించు కొనుటయే.

పూర్వసంస్కర్తకన్న నిట్టిభిన్నాభిప్రాయముల గలిగియున్న యీనవీనసంస్కర్తలు గడచినయేబది యేళ్ళునగునంతవచ్చుటనూకీ చేయఁగలిగినవని యేదియో కొంచె మాలోచించుము. దీనిలన వీరియుద్యమ మెంతవఱకు సఫలమైనదో స్థిరపడఁగలదు. వీరినివఱకు జేసినపనులలో ప్రధానముయినదియు, మహోపకారముగ నెన్నదగినట్టియు 'గార్యము వీరు ప్రజలకు జేసినసంస్కరణసంబంధమైనబోధయే. సంఘసంస్కరణ మను సర సభ్యమునకంతకు సంబంధించినది గాని ఒకదగ్గరికి మాత్రము సంబంధించినదికాదు. కనుక సంఘమునం జేచిన మార్పు లావశ్యకము లని తోచినపుడు సాంఘికుల అందఱి అంగీకారమును సాహాయ్యమును సాధ్యమైనంతవఱకు సంపాదించుట కీధీయము. ఇది బోధనలన కలుగవలసినకార్యము. సంస్కరణ కావశ్యకత యెద్దియో, దీనిలన నెట్టి ప్రయోజనములు రానున్నవో, ప్రజలకు దెలిసినగాని సంస్కరణము సులభము కాఁజూలదు. కనుక గ్రంథముల వ్యాసియుం బ్రతికలఁ బ్రకటించియు, ఉపన్యాసములనిచ్చియు, సభలఁ గావించియు, వాదముల సల్పియు, సంస్కర్తలు ప్రజలకు సర్వోధజేసిరి. దీనిలన జనులనునన్నుల మార్చి శమమభిప్రాయములకు జనులయంగీకారమును బొందిరాయని యడుగవచ్చును. ప్రజలందఱు సంస్కరణమున కొప్పుకొనవలసియినను, సంఘము

నందు కొన్నియుత్పత్తము లున్న వని మాత్రము వారు గ్రహింపఁగలిగి రని చెప్పనచ్చును. సంస్కర్తలు జేసినయీకార్యములననే దేశమునం దంతయు ఒక విప్లవము వ్యాపించుచున్న దని మనము దృఢముగ నమ్మవచ్చును.

దృఢమైనఅభిప్రాయముల కలిగియుండఁజేయు, ఆలోచనాశక్తిలేనట్టియు, చరిత్రమనస్సుల మార్పుట యొక్కటి. తమతో వాదించుప్రతిపక్షమువారిఅంగీకారమును బొందుట మఱియొకటి. అయినను పట్టదలతో పనిచేయుచుండునా రగుటచే ఈసంస్కర్తలు పూర్వాచారపరాయణులగు నీప్రతిపక్షమువారినిగూడ మేలుకొల్పి వారిసమ్మతమునుగూడ కొంతవఱకు బొందఁగలిగిరి. సంఘమునం దనేకులు పైఁ జెప్పఁబడినబోధలవలన సంస్కరణము ప్రయోజనకర మని నమ్మినను, ప్రప్రథమమున పూర్వాచారపరాయణులలో ననేకులవాదముల ఖండించి వీనియం దెట్టిసత్యమును లేదని వితర్కించుచుండిరి. ఇప్పుడు వీరిస్థితియం దెంతయోమాన్యు కలిగినది. సంస్కర్తలవాదములలో ననేకములు సహేతుకము లనియు వానిప్రకార మాచరించిన సంఘ మభివృద్ధిబొందఁగల దనియు, వీరివృద్ధి డంగీకరించుచున్నారు. అయినను, ఉపయోగకరములయిన యీమార్పుల నభ్యాసమునం దుంచుటకుపూర్వము ఇవి కాస్త్రసమ్మతములూ కావాయని వీ రాలోచింపఁదలచి, కంచి, కుంభకోణము మొదలగుప్రదేశములయందు పరిషత్తుల గావించుచున్నారు. ఉపయోగకరము లని తెలిసినతరువాత కాస్త్రసమ్మతములూ కావాయని వాదించుటకంటె విచేకహీనత మఱియొకటి యున్నదా? ఏది యెటున్నను, సంస్కరణ మనవసర మైన దనియు, దానివలన దేశోపద్రవము కలుగు ననియు, ఒకప్పుడు నాదించుచున్నవారినిగూడ సంస్కర్తలు కొంతవఱకు వశపఱచుకొనఁ గలిగిరి. వీరు చేసినపనులలో నిది రెండవది.

మాటలవలన నొకరికి బోధించుటయు, ఇంకొకరిని నశపరచుకొనుటయు, అంత కష్టమైనకార్యము కాదు. మనబోధలప్రకారము మన మాచరించుటయు, ఇతరుల నాచరింపఁజేయుటయు సంస్కర్తలప్రధానోద్దేశముగ నుండవలయు. ఇట్టియాచరణ మేమైన నిప్పటిసంస్కర్తలు చేసిరా యని విచారించితే మేని కొంతవఱ కీవిషయమునందును వీరు సఫలత్వములే రని చెప్పవచ్చును. సంఘమునందు వర్ణభేదము లుండఁగూడ దనుటయే సంస్కర్తలప్రధానబోధలలో నొక్కటై యున్నది. వర్ణభేదములో, తరగతిభేదములో లేనిదేశము ప్రపంచమునం దొక్కటికూడ లేదు గాని, మనదేశమునం దీవర్ణముల కిండు విభిన్నత ముఱియే దేశమందును లేదు. వర్ణభేదము లుండుటమాత్రముచేతనే యేదేశము నకును కీడు కలుగఁజాలదు. స్త్రీలు పురుషు లనుభేద ముండుటవలన ప్రపంచమున

కేదైన హాని సంభవించెనా? పురుషుడు స్త్రీకన్న నెక్కువ యనెడిగుణభిప్రాయముచే సంఘ మెట్లభివృద్ధిగాకయుండునో, నర్థములగా కొన్ని యగ్రస్థము లనియుఁ గొన్ని అధమవర్ణము లనియు, చేయఁబడువివక్షతచేతనే సంఘమున కపాయము కలుగుచున్నది. ఇంకొకవిశేషముకూడ కలదు. ఈవివక్షత గూఱునుబట్టి నిర్ణయింపఁబడెనేని న్యాయ విరుద్ధ మని చెప్ప నెవరును సాహసించరు. అట్లు గాక మనదేశమునం దిది జన్మముచే నిర్ణయింపఁబడుచున్నది. దీనివలననే సంఘమున కుపద్రవము నృద్ధియగుచున్నది. వీని నన్నిటినిగుఱించి చక్కగ నాలోచించియే యీశ్వరముల బోగొట్టుటకు సంస్కర్తలు ప్రయత్నముజేసిరి. మానవులందఱు సోదరు లనియు, జన్మముచేతనే యొకఁ డధముఁ డగుటయు, మఱియొకఁ డుత్తముఁ డగుటయు లే దనియు, అన్నివర్ణములవారు సమానముగ గణింపఁబడవలె ననియు, వీరు బోధించిరి. మనసంఘమునం దిప్పుడు కూడ బ్రాహ్మణులు త్పత్రియులు వైశ్యులు శూద్రులు పంచములు ననెడిభేద ముండినను, ఈ బోధలవలన ఈవర్ణములవారందఱు సమాను లనియే యిప్పు డెంచఁబడుచున్నారు. సభల యందును సమాజములయందును, అన్నివర్ణములవారొక్కటిగఁ జేరి, సంఘీభావముతో డను, సమాను లనెడివిభిప్రాయముతోడను పనిచేయఁగలిగియున్నారు. ఇదియే కదా మానవునిస్వగౌరవ మభివృద్ధియగుటకు మార్గము !

ఆచరణపూర్వకముగ సంస్కర్తలు నెఱవేర్చినపనులలో నింకొకటి నిమ్మజాత్యుద్ధరణయే. దేశమునం దిప్పుడు దాదాపుగ ఆఱుకొట్లనిమ్మజాతులవారున్నారు. వారినే మనము సామాన్యముగ పంచము లని పిలుచుచున్నాము. వారినలె అంతహీనస్థితిని బొందినవారు ప్రపంచమునందు మఱియెవరును లే రని చెప్పవచ్చును. మనగృహముల యందు కుక్కలు పిల్లులు మొదలగువానిని పెంచి ఆదరించుచుండుము కాని మనుష్యశరీరమును ధరించి, యితరులవలె వివేకాదుల గలిగియున్న యీనిమ్మజాతులవారిని స్పృశించుటగూడ యొకపాప మని మన మనుకొనుచున్నాము. వీరినీచస్థితికి కారణము బ్రాహ్మణులూ శూద్రులూ యని విచారించుట అనవసరము. ప్రధానవిషయము వీరు విద్యాగంధము లేకయ్య, ఆరోగ్య మన్న సేమియో యెఱుంగకయు, స్వగౌరవహీనులై అధోగతిపాలయినారనటయే. ఇట్టిగుస్థితియందున్నపంచములు సంస్కర్తలప్రయత్నముల వలన అగ్రవర్ణములవారితో హిందువు లని అంగీకరింపఁబడిరి. ఇప్పుడు వీరిఅభివృద్ధికి యెల్లవారిలనను అనేకసదుపాయములు కావింపఁబడుచున్నవి. ధనము నిచ్చి కొందఱును విద్యాదానము జేసి కొందఱును, కాయకష్టమున కోర్చి మఱికోందఱును, వీరియభివృద్ధికి యెల్లప్రయత్నములయందు పాటుపడుచున్నారు.

నృద్ధిగాంచలేకయున్నారు. ఇట్టి దేశమందును, ఇట్టిజనులమధ్యను సంఘసంస్కరణ మంతవేగముగ అభివృద్ధియగుట లేదన్న నొకవింత కాదు. కనుకనే సంస్కర్త లభ్యైష్ట పడక, జనులస్వభావముల దెలిసికొని, పూనికతో కార్యమును నెఱవేర్చి పర్యాయము జేయవలయును.

ఇంతే కాదు. మనదేశమందువలె గాక యితర దేశములయందు సంస్కర్తలు తమకార్యమును నెఱవేర్చుకొనుటయందు దొరతనమువారిసహాయమును విశేషముగ బొందు గలిగియున్నారు. ఇంగ్లాండు, జర్మనీ, ఫ్రాన్సు, జపాన్ మున్నగు దేశములయందు గడచినయేబదిసంవత్సరములనుండి సాంఘికసంబంధములయినశాసనము లెన్నియో నిర్మింపఁ బడినవి. పరిభ్రష్టులవారు శాసించి లేని దాని నుల్లంఘింతుట ప్రజలకు గుర్తము గదా? మనదేశమనందే మైనూరు మొదలగుస్వదేశసంస్థానములయందు దురిబాల్యవివాహములు కూడ నని శాసించబడినది కదా? మనదొరతనమువారన్ననో సాంఘికవిషయములయందు చట్టాంతోక్యమును కలిగించుకొనుట కిష్టపడకయున్నారు. ఈయన్నిట్లు కూడ సంస్కరణ మభివృద్ధికాకపోవుటోకొక కారణ మని చెప్పవచ్చును.

దొరతనమువారి గల యిట్టిచిట్టముల శాసించుటకు సమర్థులగునామున్నారు? దొర తనమువారికి దేశక్షేమమునందు శక్తిలేకపోవుటవలన కాదు; ఇట్టిశాసనముల లన ప్రజలకు లాభము కలుగు నని తెలియకపోవుటవలన కాదు. దీని కింకొకప్రజలకారణ మున్నది. ఇతర దేశములవలె గాక మనదేశమనందు సాంఘికాచారములకును మతాచారములకును పరస్పరసంబంధము మిక్కిలియధికముగ నున్నది. ఇంతే గాక సాంఘికాచారములప్రకారము నడచుకొనుటయే మత మని మనవారిచే గణింపఁబడుచున్నది. సత్యమైనమత మిది యని తెలియకపోవుటచే మననా రిసేకును సాంఘికాచారములయందు మా రావినశ్యక మని నమ్మియు, ఈమార్గు గావించిన తమమతము చెడి తమకు నష్టము పొందెను ననెడిభయము గలవారైయున్నారు. మనధర్మశాస్త్రము లొకమతధర్మము లను మతము విధింపక రాజకీయసాంఘికధర్మములను మాత్రమే నెఱపుచున్నది. ఈవివిధ ధర్మము లన్నియు నొకటే శాస్త్రమునం దుండుటవలన నది సాంఘికాచార మనియు, ఇది రాజకీయాచార మనియు విభజింప శక్తిలేకయున్నది. మనపు బ్రాహ్మణుల కొకవిధమైనదండనయు శూరుల కింకొకవిధమైనదండనయు బ్రభువు కధింపవలయు నని పలుకుచుండ, అంగణేయపరిభ్రష్టు లిన్ని డంగణకు నొకవిధమైనదండనను విధించుచున్నవారు కారా? మనపూర్వాచారపరాయణులవాదముప్రకార మిది మతవిరుద్ధమే. అట్లే మనశాస్త్రములు ఆనేకవిధములయినవివాహముల సంగీకరించుచున్నవి. వాని

నన్నిటిని యిప్పటిప్రభుత్వమువారంగీకరించుటలేదు. ఇదియు మనవారివాదమువారి కారము మతవిరుద్ధమే. ఇట్లు ఆలోచించి చూచితిమేని ప్రతిఘటనము మతాచార మని తోచును. కాని యిది యొకగొప్పతప్పు. ఏలన, మనుశాస్త్రవిధులయల దిట్టిమార్పుల గావించి, వీనిప్రకారము నడచుకొనుచుండువారలు మతహీనులా? దైవభక్తి, పరోపకారము ప్రాణికోటియందు సోదరభావము, ఇవియే మతగర్వములు కనుక సంఘసంబంధమైనఆచారములకును మతాచారములకు విశేషభేద మున్నది. మనవారు దీనిని తెలిసికొనక సాంఘికాచారములప్రకారము నడచుకొనుటయే మత మనిరి. దొరతనమువారిదివఱకే మతవిషయములయందు తా మెట్టిప్రవేశమును గలుగఁ జేసికొన మని చెప్పియున్నారు కాన సంఘమునందు దురాచారము లున్నను వానిని మాన్పింప నిష్పవడకయున్నారు.

సాంఘికల పూర్వార్థాచారపరాయణత్వము, దొరతనమువారి నిష్పక్షపాతబుద్ధి (Neutrality) ఈరెండును సంస్కరణ మభివృద్ధి గాకయుండుటకు ప్రబలకారణములు. ఇవి గాక మఱియొకకారణము గూడ నున్నది. అది విద్యావంతులలో ననేకులయొక్కేతే (Indifference) సామాన్యప్రజలు పూర్వార్థాచారపరాయణులన్న నొకవిత కాదు. దొరతనమువారు పరదేశీయులు కాన నేపక్షము ననలంబించుట కిష్టపడకయుండుట సహజమే. విద్యావంతులు మాత్రమిట్టియుతేతత గలిగియుండుటకుఁ గారణ మగుచుండుటలేదు. మనదేశమునందు పాతశాల లనేకములు స్థాపింపఁబడినవి. పట్టపరీక్షల నిచ్చి బిరుదావళుల సంపాదించినవారనేకు లున్నారు. విద్యావంతుల యొక్కజ్ఞానవివేకములు హెచ్చినవి. అయినను సంఘసంస్కరణవిషయమై వారి కిట్టియుతేతయేల యుండవలయునో తెలియరాకయున్నది. అనేకులు బాల్యవివాహము లనర్థదాయకము లని యెంచియు దమయభిప్రాయముల బ్రకటింప ధైర్యము లేకయున్నారు. మఱికోందఱు చిట్లు చెప్పియు దమయభిప్రాయానుసారముగ ఆచరింప మనస్థైర్యము లేకయున్నారు. కనుక మన మిప్పుడు ముఖ్యముగ గమనింపవలసినవిషయమేమి యన ప్రతివిద్యావంతుఁడును తాను సంస్కర్త (Reformer) అనుపేరు పెట్టుకొనినను పెట్టుకొనకపోయినను, తనకు సాధ్యమైనంతవఱకు సంఘములోనిదురాచారముల బ్రకటింపచు, అట్టిదురాచారముల నశింపజేయుటకై ప్రయత్నించవలయును. ప్రజలు స్పృహపూర్వక వివేకశూన్యులై యుండ, విద్యావంతులు మూర్ఖులవలె నుపేక్షజేసి యూరకయుండుటకంటె దేశక్షీణతకు హేతువు వేటొకటి యున్నదా?

సాంఘికబలమును వృద్ధిపరచుటకై సంస్కర్తలు పాటుపడుచున్నారనుట కీపై రెండువిషయములు నిదర్శనములై యున్నవి. స్వాతంత్ర్యమున్న గాని సంఘ మభివృద్ధి కా దని సంస్కర్తలు వాదించుట కొకయుదాహరణము నిచ్చి ఈవిషయచర్చ వింతటితో విరమింతము. సముద్రయానమువలన దేశమున కనేకలాభములు కలుగు నని యెల్లరు నొప్పుకొనవలసినదే. వ్యాపారమునకై సముద్రయానము జేయువారు, విద్య నభ్యసించుటకై యాకార్యము జేయువారు, వైదికమతము నితరదేశములయందు వ్యాపింపజేయుటకై వెళ్ళువారు, ఏదియో యొకవిధముగ దేశమునకు మేలును జేయుచున్నారు. ఇంతటిమేలు చేయుచున్నవారిని సంఘమునుండి బహిష్కరించుటకంటె ధర్మవిరుద్ధ మే మున్నది? ఒకవేళ దేశాంతరమునం దుండునపుడు వీరు వైదికకర్మ లాచరించలేదు గాన వీరిని శిక్షించుట ధర్మ మని అంటి రేని, దేశాంతరమునకు వెళ్ళక సంఘమునందే యుండి కర్మల విడనాడి దుష్కృత్యముల గావించుచున్నవారిని మనము శిక్షింపగలిగియున్నామా? వీరికి లేనిశిక్ష వారి కేల యుండవలయు? ఇది గాక యెవనికర్మ వాని దనియు, స్వకర్మవలనిఫలము తానె గాని యితరు లనుభవించ రనియు మనము దృఢముగ నమ్ముచుండ, తనలాభముకొఱకై గాక దేశక్షేమముకొఱకై పాటుపడుచుండు వీ రేమైన తప్పు గావించిరేని దానివలనిఫలము వారు తప్పక బొందుదురకదా? వారి స్వాతంత్ర్యమును నశింపజేయుటకు మన మేల ప్రయత్నింపవలయు? వారిస్వాతంత్ర్యతవలన సంఘమునందలియితరుల కేమైన కష్టనష్టములు కలిగినవి వారిని బహిష్కరించుట దూషించుట బాగుగ నుండునే గాని యెల్లరికి లాభము కలుగజేయుచుండువారిని ట్లనాదరించుట ధర్మమా? గనుక స్వాతంత్ర్య మిచ్చుటవలన దేశమునకు లాభమే కాని నష్ట మెన్నటికిని గలుగదు.

సంఘసంస్కరణోద్దేశములలో నెద్దానినిగుఱించి యాలోచించినను, దేశమునకు లాభకరములైన వని స్పష్టముకాకమానదు. ఈయద్యమము మన దేశమందు వేగముగ నభివృద్ధి గాకయుండుటకు కారణముల నిదివఱకె చెప్పియుంటిమి. ఒకవిషయము మాత్రము మనము ముఖ్యముగ గమనించవలయును. దేశమునందు నీతిశాస్త్రజ్ఞులను పండితులను సద్బ్రంధములును బయలుపెడిననామాత్రముననే దేశ మెన్నటికి బాగుపడజాలదు. నీతిశాస్త్రములు లేమిచే మాత్రం మేదేశము ఊజించలేదు? నీతి యిది

యనియు, ధర్మ మిది యనియు, తెలిసినప్పటికిని, వీనిప్రకారముగ నడుచుకొనక వీనికి విరుద్ధముగ ప్రవర్తించుటచేతనే సంఘములు నశించినవి. గనుక ధర్మప్రవర్తన యన నిది, దానివలన కలుగులాభము లిట్టివి అని తెలిసికొనుటకన్న, ధర్మప్రవర్తనయం దుత్సాహమును సంపాదించుట ప్రతివానికిని ప్రధానమై యున్నది. గ్రంథములయం దనేక ధర్మములగురించి యెల్లరు చదువువారలే. వానిప్రకార మాచరించువారు మట్టు కెందఱున్నవారు? గనుక ఉత్సాహము, ధైర్యము, సాహసము, మనసంఘమునం దిప్పు దావశ్యకములై యున్నవి.

సంస్కరణసభల గావించి, అనేకవిషయములగుఱించి తీర్మానముల జేయువారలలో కొందరైన కాగ్రోత్సాహము గలవారై తమమాటలప్రకార మాచరించుచుండవలయు. ఇతరులు తమతో కలసినను కలియకపోయినను తాము ధర్మాచరణము గావించుచున్నయెడల ఇప్పుడు గాకపోయినను కొంతకాలమునకైన సంస్కరణ మభివృద్ధి జెందగలదు. కాగ్రోత్సాహము గలిగి దేశాభివృద్ధికై సంస్కర్తలు సంఘభావముతో పనిచేయుదురు గాక అని వమ్ముచు వింతటితో విరమించుచున్నాను.

దాయమునందు మరలఁ బ్రవేశించి, తదభిన్నస్థినిమి త్రమై పాటూపడపలసిన ట్టిశ్వరాదేశము నతఁడు గ్రహించెను. అందులనఁ దనమనమున కెంతయునిష్ఠముగా నున్నను దేవేంద్ర శాధుఁడు తిరిగి కలకత్తానగరమునకు రావలసినచెప్పెను. అతనియొగమనఁగలిగితముగా నిరుప మానమైనకార్యోత్సాహము మరల బౌద్ధసమాజమునందుఁ బ్రవేశించెను. ఈతరువా తమునఁ వాతఁ డొసంగినపరీసంగములఁ యుపజనులహృదయపరీదేశములయందు దభినవోత్స హాన్ని బ్రజ్వలంపఁజేసెను. అప్పటికే దేవేంద్రశాధుఁడు లేనికాలమునందు కేశవ చంద్రసేనుఁడు బౌద్ధసమాజమునందుఁ బ్రవేశించెను. కేశవచంద్రదేవేంద్రశాధులకు మెంటనే మైత్రీ కలిగెను. కేశవచంద్రసేనులు మహర్షియందరిమితములైనవైశ్యు గౌరవములఁ బ్రకటించెను. సద్వంశసంజాతుఁడై, మేధాసంపన్నుఁడై సమాజమునందుఁ బ్రవేశించిన యీకేశవచంద్రుని మహర్షి యనురాగపురస్కరముగా నభినందించి పుత్ర పౌత్రుల్యమును జూపెను. ఏకమనస్కులై వీరిరువురును గొంతకాలమునఱకు సమాజాభి న్మధికై శ్రమిజేసిరి. ఈయుధయలపరిశ్రమములనఁ గాభీఘృష్టమునందే గాక వంగదేశ మునఁ డెల్ల నొకనవీనచైతన్య మావిర్భవించెను. నందలకొలఁదియొకనూలు బౌద్ధసమా జమునందు బ్రవేశింపఁదొడంగిరి. నూతనముగాఁ జేరినయీయుపజనుల మతప్రచారము నందు విశేషశ్రద్ధ వహించి నగరనగరములకు నరిగి కొత్తసమాజముల స్థాపింప మొదలు పెట్టిరి. 1884 సంవత్సరమునందుఁ గేశవచంద్రసేనులు చెన్నపురికిని బొంబాయిపురము నకును బోయి, యాయానగరములందలి జనులహృదయములలో బౌద్ధమతాభిరతి నుద యింపఁజేసెను. కేశవచంద్రసేనుని యుపన్యాసములమూలమున నే 1887 సంవత్సరమున బొంబాయినగరమునందలి పౌద్ధసమాజమును, చెన్నపట్టణమునందలి వేదసమాజమును బ్రశ్చింపఁబడెను. ఈవేదసమాజము బహువిధములయినచూర్వులను బొంది యిప్పుడు దక్షిణహిందూదేశ బౌద్ధసమాజ మనుషేయనఁ బరగుచున్నది.

బౌద్ధసమాజముయొక్క సిద్ధాంతవిషయమునందును ననుష్ఠానవిషయమునందును నీకాలమునందభివృద్ధి కలిగెను. పరిమితపూజను విగర్హించినను, బౌద్ధ సమాజకులలోఁ బల్వరు కులభేదములను బరిత్యజింపఁరైరి. వివాహశాస్త్రాధికర్తృలయందూ విగ్రహారాధనము ననేకులు సలుపుచునే యుండిరి. పరిమారాధనముతో నెట్టిసంబంధమును గల్గియుండుటయు నయోగ్యమును నకృమమును నని కేశవచంద్రసేనులు మొదలయినయువజనులయొక్కద్వైధాభిప్రాయము. విగ్రహారాధనమును, నిర్ణభేదమునీ

బూర్తిగా విసర్జించుటకు నెల్లరు నొక్కటిగాఁ గృతసంకల్పులయిరి. పూర్వాచారానుసారముగా హిందూకర్మలప్రకారము తనతండ్రియొక్క శాస్త్రమును జెట్లక నిరాకరించి నిజ బంధువర్గమునందును, గలకత్తాసంఘమునందును నొకసంతోభమును 1848 సంవత్సరమునందే కలిగించి, మహర్షియే యాకర్మవిషయికసంస్కారమునందు మార్గదర్శకుఁ డయ్యెను. కాని తరువాతఁ జాలకాలముపాఠకు నతనితోఁగ ననుసరించువా రెవ్వరును బయలుగోఱరైరి. కేశవచంద్రసేనులును, నతనిమిత్రబృందమును దేవేంద్రనాథుఁడు నడచినమార్గమున నడచి యాతని కెంతయు నాహ్లాదమును బోత్సాహమును గూర్చిరి. యుజనముల నూతనాకాంక్షలతో మహర్షియు నేకీభవించెను. యజ్ఞోపవీతమును గూడ నతఁడే త్యజించెను. బా్రీహ్మవివాహవిధానము ననుసరించి దేవేంద్రనాథుఁడు తనకుమారితలలో నొక్కరితయొక్కవివాహమును జరపి యీనవీనవివాహకర్మవలంబనమునందును మార్గము తాపినవాఁ డయ్యెను.

మఱికొంతకాలము బా్రీహ్మసమాజము నిరంతరాయముగా నభివృద్ధిసొందెను. అంతర్వ్యాపారములయందే గాక జనులలో వ్యాపనవిషయమునందు గూడ బా్రీహ్మగ్రహజము ముందడుగు వేయుచుండెను. కాని కొలఁదికాలములో దేవేంద్రనాథకేశవచంద్రులకు నభిప్రాయభేదములు వొడమెను. యజ్ఞోపవీతధారు లయినసామాజికు లాచార్య పీఠమును పహించుటగుఱించి మొట్టమొదట పారిద్దఱకును భేదభావ ముంకురించెను. విగ్రహారాధనముయొక్కయు వర్ణభేదముయొక్కయుఁ జిన్నెలుగా నెన్నఁదగినజన్మిదములను చాల్చినవా రాచార్యులుగా నుండఁదగ రని కేశవచంద్రునియొక్కయుద్దేశము. చాల కాలముక్రిందటనే సమాజమునందుఁ జేరినవారై యుపవ్యాసాదీకముల సలుపుచు, తదభివృద్ధికై పలుభంగుల పనిసేయుచున్నవృద్ధాచార్యులయొడ గాతిన్యమును బూన మహర్షికి నెంతమాత్రము నిష్టములేదయ్యెను. అప్పుడు సమాజమునందు రెండుపక్షము లేర్పడెను. సహజముగా నృద్ధులందఱు మహర్షి పక్షమును, యౌవను లెల్లరు కేశవచంద్రసేనునిపక్షము నవలంబించిరి. ఈయిరుఁదెగలవారిలో నొకరు సాంప్రదాయమును సంరక్షించువారు గను, మఱియొక రభివృద్ధిని గోరువారుగను నేర్పడిరి. మొట్టమొదట దేవేంద్రనాథుఁడు యుజనములయందేక్షముల నభిమానించి యజ్ఞోపవీతధారులగువృద్ధుల నాచార్యపదవినుండి తొలఁగించి, యజ్ఞోపవీతమును విసర్జించినయుజనములను దత్పదవియందు నెయోగించెను.

ఇట్టిసమయమునందు కేశవచంద్రసేనునిపత్నీమునం దొకవివాహము తటస్థించెను. ఈపరిణయమాడిన పధూవరులు భిన్నస్థములకుఁ జెందినవారు. కులభేదమును బాటింపక చేయఁబడినయాయుద్యాహము దేవేంద్రనాథుని భయకంపితునిజేసెను. వెంటనే యతఁ డెదుటిపత్నీమునారికి నెఱింగింపకయే పూర్వపుటాచార్యులను యథాస్థానములయందు నియమించెను. కేశవచంద్రప్రభృతు లాతనిచర్చ యక్రమం బని వాదించిరి గాని కార్యము లేదయ్యె. సమాజధర్మకర్తలలో మిగిలినవాడు తా నొక్కఁడే యగుటచే యుపజనులకుఁ దా నొసంగినయధికారముల నెల్ల నూడఁదీసి, తత్వబోధనీపత్రికను వారీయాజమాన్యము నుండి తొలగించెను. కేశవచంద్రసేనునిపత్నీమువారు ప్రతినిధిసభయొకటి యేర్పాటు చేసి, సామాజిక కార్యములయందుఁ దాముగూడ నధికార ముండుకొని యైకమత్యము నెట్టులయిన నిలువఁబెట్టఁ గొంతకాలము ప్రయత్నించిరి. ఈయత్నము సాగమిచే భరతార్ష బ్రాహ్మసమాజ మనునామమున 1888 సంవత్సరము నవంబరుమాసమునందు వారొకప్రత్యేకసమాజమును స్థాపించిరి. యావనులలో ననేకు లీనూతనసమాజమునందుఁ బ్రవేశించి యభినవబలోత్సాహములతో తత్వోద్ధిక్త కృషి చేసిరి. పూర్వసాంప్రదాయముల నిలుపఁ బ్రయత్నించెనునాన్వీధ్యులయొక్క బెడఁద తీటుటచే భరతన్నీయబ్రాహ్మ సమాజీకులు తమసంఘమునం దాపశ్యకములగు నెల్లసంస్కారములను గావించి సమాజము నున్నతిడిశకుఁ డెఁగఁగిరి. భరతన్నీయబ్రాహ్మసమాజపునుత్పన్నారకులు దేశము నందిరినానాభాగములను దర్శింపఁదొడంగిరి. బ్రాహ్మమతబోధకములగుపత్రికలను గ్రంథములను బ్రచురంప నారంభించిరి. కతిపయమిత్రసమేతుఁడై కేశవచంద్రసేనుఁడు సీసమయమునందే యింగ్లాండుదేశమునకు నరిగి తత్ప్రజలయందరగౌరవములఁ బడసి, మహోపన్యాసములఁ జేసి బ్రాహ్మసమాజమునందు నాదేశాంతరమునఁగూడ నభిరుచి జనియింపఁజేసెను.

ఈభారతన్నీయబ్రాహ్మసమాజస్థాపనముతోడ సామాజికధర్మాగులలోఁగూడఁ గొన్నిముఖ్యపరిష్కారములు చేయఁబడెను. మతాభిప్రాయము లెంతయువారములుగా నున్నను, దేవేంద్రనాథునికాలమునందు బ్రాహ్మసమాజము హిందూసాంప్రదాయముల నతిక్రమింపలేదు. బ్రాహ్మమతమునకుఁ గొంతఁజుతు సాధారణస్వభావము నొసంగిన వాఁడు కేశవచంద్రుఁడే యని చెప్పవచ్చును. భారతన్నీయబ్రాహ్మసమాజమునందుఁ గావించఁబడినమార్పులలో నెల్ల నియ్యది మిగులఁ బ్రధానమైనది. సర్వమతిగ్రంథముల

నుండియు, పకలమతములనుండియుఁ దానిరాక్షేపముగా గ్రహింపఁబడినవియముల నెల్లవఱఁ దామోదించి స్వీకరింపఁపాగెను. ఉపనిషత్సారమంతయు బ్రాహ్మధర్మమనుగ్రంథరూపమున వింతకుఁబూర్వమే రచింపఁబడినది. తమసర్వసమత్వము లేటపడునట్లు పకలప్రమాణగ్రంథములనుండియు సద్వాక్యములఁ గైకొని యొకపుస్తకరూపమున భారతవర్షీయబ్రాహ్మసమాజికులఁ బ్రచురించిరి. ఇంతియే గాక సామాజికోపాసనయందు సంస్కృతమునకుఁ బ్రత్యామ్నాయముగా వంగభాష వాడఁదొడంగిరి. భాషాడంబరమును దగ్గించి స్వేచ్ఛానుసారముగా నుపాసించుటకై యొక్కవయవకాశ మియ్యఁబడెను. సామాజికులప్రత్యేకజీవనమునందే గాక, సాంఘికోపాసనలయందును నధికమైనయత్నహమును భక్త్యావేశమును గలఁబడఁజొచ్చెను. ప్రార్థనపశ్చాత్తాపములను గూర్చి సమాజమునందు గభీరాలోచనము లంకురించెను. ఇట్లు నవీనముగా సమాజసముద్రమునందు నుప్పొంగఁదొడంగినభావతరంగముల కెల్ల కేశవచంద్రుఁడై మూలకారణుఁడు. పద్మభేదములను బాటింపక బ్రాహ్మసమాజమునందు జరగఁసాగినవివాహములు రాజశాసనసమ్మతములు గానయ్యెను. అందుచే భారతవర్షీయబ్రాహ్మసమాజికులు కేశవచంద్రునినినివాదకత్వమున నీవిషయమును పురుషత్వమువారికి నెఱిగించి తద్వివాహములు రాజశాసనాంగీకారము లగునట్లు 1872 సంవత్సరమున నొకశాసనమును బాట్టింపఁజేసిరి. 1872 సంవత్సరపు ప్రత్యేకవివాహశాసన మని పిలువబడు నీచట్టముప్రకారము పురుషులు 18 యేండ్లకుఁబూర్వము గాని, స్త్రీలు 14 యేండ్లకుఁబూర్వము గాని పెండ్లాడుటకు వలనుపడదు.

మఱికొంతకాలము సమాజ మె్వయుఁ దొందరలు లేక సరళముగా పాగెను. కాని దినదినప్రగల్భమాన మగు తనయను గామిచండలియొక్కవిశ్వాసమును కేశవచంద్రుఁడును జీరకాలము నిలువకొనఁజాలవచ్చెయ్యెను. కేశవచంద్రుఁడనలంబింప వారంభించిన నిరంకుశపద్ధతులను శొష్ణకొననినవీనపక్ష మొకటి భారతవర్షీయబ్రాహ్మసమాజమునందు నుదయించెను. సామాజికకార్యపరిపాలనమును బ్రతినిధిసంఘములమున జరిపవలయు ననియు, సాంఘికవిషయములందు ముఖ్యముగా స్త్రీలవిషయమునందు నెక్కువ సంస్కారము లావశ్యకము లనియు నీనుతనపక్షమువారియాశయము. పరులకుఁ బైకంతయు నిశ్చలముగనే కాన్పించుచుండినను, కేశవచంద్రునినినియొక్కయు, తదనుచర్యయొక్కయుఁ బద్ధతులనుగుఱించి యొకవిధమైనయసంతృప్తిగ్ని సమాజాధ్యంతరమున రవులుచుండెను.

సందిగ్ధమైనయీసమయమునందె బ్రాహ్మసమాజచరిత్రమునందు మఱియొకగొప్ప మార్పును గలిగింపనున్న యొకకార్యము జరిగెను. కేశవచంద్రసేనుడు తనప్రథమ పుత్రికను కూచిబిహారురాజుగారియొక్క పుత్తున కిచ్చి వివాహము నేయఁదలంచినట్లు 1878 సంవత్సరమునందుఁ దెలియవచ్చెను. ఈవార్త బ్రాహ్మసంఘము వాళ్ళవ్యయము పాలుచేసెను. వివాహకాలమునకు వరునకు 18 సంవత్సరములును, వధువునకు 14 సంవత్సరములును, నుండవలయు నని కేశవచంద్రసేనునిచే నిర్ణయింపఁబడి సామాజికు లందఱు అచే నామోదింపఁబడెను. తా నేర్పఱచిననియమమును కేశవచంద్రసేనుఁడే యల్లంఘింప సిద్ధపడెను. ఇతనిపుత్రికకుఁ బడునాలుగేండ్లు గాని కుచిబిహారురాజుమారునకుఁ బడు నెనిమిదేండ్లు గాని లేవయ్యెను. వరుఁడు బ్రాహ్మసమాజికుఁడు కాఁడు. మీదు మిక్కిలి కుచిబిహారురాజుకుటుంబముయొక్క హిందూవివాహవిధానప్రకారము విగ్రహారాధనసమేతముగా నావివాహము గావించఁబడు నని యొకనడతి పుట్టెను. అంతట నీవివాహమునుగూర్చి యనేకప్రజేములందలిబ్రాహ్మసమాజములును, ప్రత్యేకసామాజికులును, దమతమయాత్రేపణములను గేశవచంద్రసేనునికి నెఱిగించిరి. నాయకుఁడును వాచార్యుఁడు నయినకేశవచంద్రుఁడె యిట్లు బ్రాహ్మసమాజవిధుల నతిక్రమించినపుడు నుద్యమమున కంతకు నపఖ్యాతియు నాశమును గల్గుట నిశ్చయం బని యెల్లసామాజికులును భయపడిరి. ఆత్రేపణములను లక్ష్యమునేయక వివాహమును జరగించుటకు కేశవచంద్రుఁడె స్వయముగాఁ గుచిబిహారునగరమునకు నరిగెను. బ్రాహ్మవివాహమున కావశ్యము లగు ననేకాంశములు తద్వివాహవిధానమునందుఁ బొపించె ననియు, నికను విశేషాత్రేపణములు లగు బహులక్షణము లందుఁ గల వనియు ననంతర మెల్లవారికిఁ దెలిసెను.

కేశవచంద్రసేనుఁడు కూచిబిహారునండి తిరిగివచ్చినతరువాత, నాకూచిబిహారు వివాహము నామోదింపనివారందఱు భారతవర్షీయబ్రాహ్మసమాజసభ యొకటి గావించి యందుఁ దమయానిష్ఠమును బ్రకటింపఁ బ్రయత్నించిరి. కాని సమాజకార్యదర్శి యగు కేశవచంద్రసేనుఁ డనేకప్రతిబంధకములఁ గల్పించి యాసభ జరుగకుండఁజేసెను. అయినను నాతనిని వాచార్యపీఠమునుండి తొలగించుచు నొకతీర్మానమును మార్తము వారు చేయఁగలిగిరి. కాని సమాజనిబంధనముల నణఁమాత్రము పాటించక కేశవచంద్రసేనుఁ డారక్షకభటులసాయమువలనఁ దనయాచార్యస్థానమును బలవంతముగా నిలపుకొనెను.

ఆయాక్షేపకు లందఱును కేశవచంద్రినేనునివిపరీతవర్తనమునకు వినుగుఁ జెంది కలసిమెలసి యెప్పటిచోప్పనఁ గార్యము సాగించునుపాయము గానక సాధారణ బా'హ్మసమాజముగా నేర్పడి, తత్సమాజకార్యము లన్నిటిని నిర్ణీతనిబంధనానుసారముగా నడపఁ గృతసంకల్పులైరి.

కలకత్తాపురమందెరమునందు 1878 సంవత్సరము మేనెలలో బహిరంగముగా జరిగిన యొకమహాసభలో నీసాధారణబా'హ్మసమాజము విధ్యుక్తముగా స్థాపింపఁ బడెను. ఇతరస్థలములందలియ నేక సమాజము లీనూతనసమాజముతోఁ జేరెను. సమాజమునందుఁ బ్రబలుఁడుగా నుండఁ దట్టస్థిండు నేపురుషుఁడు గాని సర్వాధికారమును దానే ఐమించి మిగిలినసామాజికులమికోరంభమునకు వ్యతిరేకముగా న్నించి యింతకుఁ బూర్వమువలెనే యిక్కముందును సమాజమునందు విభాగములను గల్పించుటకు వీలు లేకుండునట్లు కట్టిదిట్టములు నేయుట తమముఖ్యకార్యముగా నెంచి తద్విషయకనిబంధనముల నేర్పఱచుట కీనూతనసామాజికులు ప్రప్రథమముననే పూనుకొనిరి. ఈనూతనసమాజనిర్మాణమునందుఁ బా'తీనిగ్యనియముము సంపూర్ణముగాఁ బాటింపఁబడెను. సమాజమునందలిప్రతిసభ్యునినుండియు ననుమతిపత్తికను బుచ్చుకొని యేకేటఁ గార్యనిర్వాహక సంఘము నేర్పాటుచేయునట్లు నిశ్చయింపఁబడెను. కలకత్తాసమాజమునకే గాక ఇతర ప్రదేశములందలి సమాజములకుఁగూడఁ దత్ప్రభుఁ బా'తీనిధులను బంపునధికార మియ్యఁ బడెను. ఆస్తికమతజ్ఞానము భారతవర్షమునం దంతటను వ్యాపించుట కీనూతనసమాజమే ముఖ్యమార్గ మయ్యెను. 1880 సంవత్సరమున నీసమాజముకొఱకయి విశాలమై నుంధిరమై నయొకమందెరము కలకత్తానగరముయొక్కచుగ్గరభాగమునందు నిర్మింపఁబడెను. కేశవచంద్రినేనులును నాతనిపత్నీవలంబకు లగుసామాజికులును ద్విగుణిత మైన ఛట్టుదలతోఁ గృషి నేయ మొదలుపెట్టిరి. పూర్వపుసంయుక్త సమాజము మొక్క ద్రివ్యాదిరూప మైనసాధనసంపత్తి యంతయు వారియధీనమునం దుండుటచే నూతనసమాజికులకంటెఁ బనిసేయుటకు వారి కెక్కువయ్యుకాశ ముండెను. కేశవచంద్రినేనునియంపు నధికబద్ధానురాగులైన పృథ్వులగుధర్మోపదేశకు లందఱు తాతనిపత్నీముననే నిలిచిరి. ఆత్యంతవిశ్వాసమును దనయొడలఁ బూనియుండిన యాబోధకమండలియొక్కతోడపాటుమాలమున వత్తుడు బా'హ్మధర్మమును నా నాభాగములందు వ్యాపింపఁజేయఁగలిగెను. సామాన్య జనులకు నగోచరములుగా నుండుననేకనూతనమతాభ్యాసములను దనసమాజమునం దతేడు

పరిశోధించిన 1880 వత్సరమున కేశవచంద్రిండు తనసమాజమునకు నవవిధానసమాజ మని నూతననామకరణము చేసి నిజబోధకమండలియందలిపన్నిద్దఱుకు నవవిధానపన్నక్త లని పేరుపెట్టెను. ఆసదృశచారిత్రుఁ డగునీమహానుభావుఁ డాకస్మికముగా నకాల మృత్యువువారతఁబడియెను. అనేకవత్సరంబులు వికాసిత యెఱుంగక పరిశ్రమచేయుట వలనను బహుసమాజములును సమాజికులును దననుండి విడివడుటచేతను తన్నుంటియుండిన ధర్మోపదేశకులలో నంతఃకలహములు గలుటవలనను, నాతఁడు పొందిననునోవ్యధయె మొదల నారోగ్యభంగమునకుఁ గారణభూత మయ్యెను. తుదకు నతఁడు 1884వ సంవత్సరమునఁ బరమపదమునొందెను. అతనిమరణానంతరమున నవవిధానసమాజము మఱిత తాఱుమాటయ్యెను. ఏకభావము లేక పనిక్తలును, బోధకులును దమలోఁ దాము కలపింపసాగిరి. ధర్మోపదేశకులందఱు నొక్కటిగాఁ గూడి పనిచేయకపోయినను విడివిడిగా నుండియు వారధికమైనశ్రద్ధతోడను స్వార్థత్యాగబుద్ధితోడను సమాజాభివృద్ధికై పాటుపడిరి.

సాధారణబ్రాహ్మసమాజము పత్రికాపరిపఠనముననుపైయు మతపరివర్తనమున బ్రాహ్మసమాజమునందు మరల నన్యకార్యోత్సాహ ముంకురించెను. దేశమునందు మరల ననేకనూతనసమాజములు స్థాపింపఁబడెను. అక్కడక్కడ నుండినపూర్వసమాజములతో దృఢమయినసంబంధ మేర్పఱుచుటకుఁ బ్రయత్నములు చేయఁబడెను. సాధారణ బ్రాహ్మసమాజ మిట్లు దినదినాభివృద్ధినిొందెను. ఇప్పటికిని గలకత్తాలో శ్రద్ధతో సంఘ మతసంస్కారములకై కృషి చేయుచున్నయ నేకనవీనసంఘములు తిరిమాజికులచే నెల కొల్పబడినవే. సాధారణబ్రాహ్మసమాజ మిప్పుడు స్థిరముగా నేర్పడిన దని చెప్పవచ్చును. బ్రాహ్మసమాజ మారంభమయినతరువాత మొట్టమొదటి 30 సంవత్సరములలో రెండు పర్యాయము లంతఃకలహములచే విభాగములు తలఁపఁగలిగెను. కాని సాధారణబ్రాహ్మ సమాజము స్థాపింపఁబడి యిప్పటికి 30 సంవత్సరములు గడచినను నట్టితొందర లేమియు లేక నానాట నభివృద్ధిజెందుచున్నది. నిరంతరాభివృద్ధియే ముఖ్యోద్దేశముగాఁ గలిగి తదభివృద్ధి కత్యంతావశ్యకమగుస్వాతంత్ర్యము నెల్లరకు సంపూర్ణముగా నొసంగునట్టి బ్రాహ్మసమాజమునందు నభిప్రాయభేదము లుండుట స్వాభావికమే గాని యాశ్చర్య కరము గాను. అట్టియభిప్రాయభేదములును సాధారణబ్రాహ్మసమాజమునం దనేక ములు గలవు. అయినను సభ్యులస్వల్పభావభేదములచే సమాజాభ్యుదయమునకు భంగము

గలుగకుండఁ దత్పరిపాలనావిషయమునందు దగినకట్టుదిట్టములఁ చేయబడినవి. ముఖ్యవిషయములలో నైకమత్యమును, నముఖ్యవిషయములలో భిన్నత్వమును నెల్లవిషయములందును నాద్యాయమును నుండవలె ననునుత్తమధర్మనూత్రము ననుసరించి, వికాలమై యుదాత్తమైనసమదృష్టితోఁ బ్రతినిధులములముగా సామాజికకార్యముల నిర్వహించెడినుత్కృష్టపద్ధతి యవలంబింపఁబడినది. ఇవిధమున సద్ధర్మములపరీకారమా సమాజము పరిపాలింపఁబడుటచేతనే తమలోఁ దాము కొన్నిధర్మములనుగుఱించి యెట్టిభిన్నాభిప్రాయములఁ గల్గియున్నను సమాజమునందలి స్త్రీ పురుషులెల్లరు నొక్కటిగాఁ బనిసేయుచు నీశ్వరమహిమాతిశయమును ప్రపంచమునకుఁ బ్రకటించుచు మానవసేవను సలుపఁగలుగుచున్నారు.

బ్రాహ్మచర్యసంగ్రహచరిత్రము.

నా

అతిపాచీనకాలమునండి యిచ్చఃసంహతును హిందూమతమును సంస్కరించుటకై యునేకప్రయత్నములు జరిగినట్లు తన్మతసాహిత్యపరిశీలనములన నుభోధకముకాగలదు. దాదాపుగాఁ బ్రతియుగమునందును సామాన్యకాలములయందు జనులచే ననలంబించఁబడకు మతమునందలిలోపములను రూపుమాపుటకయి సంస్కర్తలు కృషిసలిపియున్నారు. ఇట్లు సంఘమునందు బహువిధతనప్రతిసంస్కారోద్యమమును బ్రజలవ్యాదయనీమలలుండు సత్యస్వరూపుఁ డగుపరబ్రహ్మయొక్కయన్యాయాత్మికోపాసనను నెలకొల్పుటనే ప్రధానోద్దేశముగాఁ గలిగియుండెను. ఉపనిషత్సూత్రములబుద్ధిశ్రవణసాటినుండి సేటిసంహతును దశతరమునందును మనభగవత్పంథమునందలి దౌద్దియోయొకభాగమునందు నెవ్వఁగో యొకమహాపురుషుఁ డుద్భవించి భక్తిరాహిత్యముచేతను, కర్మకాలత్వముచేతను విగ్రహారాధనముచేతను జైతిహింసంప హిందూమతమును సంక్షోభించియున్నాఁడు; హిందూమతమునుగూర్చి కృమమైనచరిత్ర లేమిచే నామహామతసంస్కర్తలనానుములనియు మనకుఁ దెలియవచ్చెను. అయినను నాసంస్కారసంతతిలోఁ జేరినవహిను భావులగు గౌతమబుద్ధుఁడు, నానకు, కనీరు, శుకారాము, చైతన్యులయొక్కసహాని మముల నిఁటఁ బేర్కొనినఁ జాలును. భగవద్దేవుని లగు నాపురుషుల రేఖ్యులచే నత్యంత సామర్థ్యముతో సాగింపఁబడినయమృతోప్రయత్నమునే పుర్వనానభరతన్నయనందు బ్రాహ్మచర్యసంజము సలుపుచున్నది. తన్మతస్థాపకుఁ డగు రాజారామమోహనరాయలు వారును హిందూస్థానమునకు నిరుపమానప్రఖ్యాతినొంది దెచ్చిన యాబునిసత్తముల యొక్కయు భక్తాగ్రేసరులయొక్కయు సరియైన సంతతివాడనుటకు సంశయము లేదు.

భరతపంథమునం దిపు డొకనూతనయుగ మారంభమయినది. హిందూజీవచరిత్రమునం దీయుగమున కద్వితీయమైనపాఠముఖ్యము గలగు. పశ్చిమతమునందునలె ముందెన్నడును మనజాతీయజీవమునందలిసకలశాఖలలోను నిట్టిశ్రేష్ఠమునైనమార్పులు జరిగియుండలేదు. భారతజాతియొక్క రాజకీయసాంఘికపరిశోధిమికానిగర్వవిషయములందును నిపు డొకమహత్తరమైనపరివర్తనము కలగుచున్నది. ఇంత యేల? సకలప్రపంచము

వసును ముహూర్తముగా నుండు నద్భుతనాటకరాజ మొకటి హిందూదేశద్రంగప్రదేశము వందుఁ బ్రదర్శింపఁబడుచున్నది. దూరదూరముగాఁ జాలకాలమునుండి ప్రివహించు చుండిననుచోవాహినులం బోలుపొద్దేశపాశ్చాత్యవాగరికతలు రెండును మనహిందూదేశమునందుఁ గలిసికొనినవి. ఈయుధయనాగరికతలసమ్మేళనమువలన భావమానమొకటిచే ననుసరణియం బగు నొక శ్రేష్ఠమై, సంపూర్ణమైనయు తమనాగరికత యుదయింపనున్నది. నిత్యుండై, నిరాకారుండై, నిఖిలప్రజాపితరుండైన యేకేశ్వరునియుపాసననే పరధానముగాఁ గలిగినట్టియుజాతివర్ణాదిభేదము లేక సమస్తదేశస్థులను సమస్తస్థలములను సమ్మేళనముచేయ సమర్థమైనట్టియునొక సాధారణమతాదర్శమును బ్రాహ్మసమాజపరిస్థాపకుఁడగు రామమోహనరాయలవారికి దయామయుఁ డగుభగవంతుఁ డుపదేశించియుండెను.

ఈకమునందలియెల్లముఖ్యమతస్థులచే నాత్మాభివృద్ధినిమిత్రమై యనుసరింపఁబడు నానావిధసాధనవిధానములను నెఱిగినవాఁ డగుటచే నుదారమై విశ్వజనీన మైన యామహామతమును బ్రకటించుటకై రామమోహనుండు భగవంతునిచే నుద్దేశింపఁబడెనేమో యనుతలం పెల్లవారికిని గలుగకమానదు. ఒకయు తమహిందూకుటుంబమునందుఁ బుట్టిపెరిగినవాఁ డగుటచే, రామమోహనుండు హిందూమతసంబంధము లైన నిఖిలగ్రంథములను సకలాధ్యాత్మిక సాధనకలాపములను జక్కగా నెఱిగియుండెను. విశేషవయస్సు రాకమునుపే యాతఁడు మహమ్మదీయమతము గుఱించినగ్రంథసముదాయమును జదివెను. భాషాంతరములమూలమునఁ గాక మూలమునందే బైబిలువేదగ్రంథమును జదువ నెంచి హీబ్రూగ్రీకుభాషలను బఠించి, తద్గ్రంథమును శ్రద్ధతోఁ బఠింపించి, క్రైస్తవమతమునుగూర్చి యథార్థజ్ఞానమును సంపాదించెను. ఉదారములైన తనమతాభిప్రాయకారణముచే గృహమునుండి తొడిగిచే వెడలనడపఁబడినవాండై యు త్తరహిందూస్థానమునందుఁ గొంతకాలము సంచరించి, హిమాలయపర్వతమున కావల నున్నతిబెతుదేశమున కరిగి, బౌద్ధమతజ్ఞానమును బడసెను. నానాప్రదేశములయందుఁ జరించి, షోడశభాషల నేర్చి, హిందూమహమ్మదీయాదిపంచమహామతములయొక్కప్రమాణగ్రంథముల శోధించి సర్వమతసారముగాఁ దా గ్రహించినమతరాజమును భరతఖండమునందే గాక యావత్ప్రపంచమునందును వ్యాపింపజేయ నెంచి యాతఁడు తననలుబడయేట 1814 వ సంవత్సరమునఁ గలకత్తానగరమునఁ బ్రవేశించి స్థిరనివాస మేర్పఱచుకొనెను. ఈమహాత్ముర్య

సాఫల్యముపై యామహానియుఁడు తనయావధాన్యమును, యావత్కాలమును, యానచ్చక్రిని వినియోగించెను.

మృదుమధురసంభాషణములద్వారమునఁ దనన్నేహితకోటికిని, లిఖితోపన్యాస ములమూలమున మానవకోటికిని దనసందేశము నెఱిగించుచు నామహాపురుషుఁడు పదు నాల్గుసంవత్సరములు తనయుద్ధమునును ఫలింపజేయుటకై పాటుపడెను. హిందువు లేమి కైస్తవు లేమి సామాన్యజను లేవ్వరును నాధీమంతునియంతరంగమును గ్రహింప లేక తీర్చియుగా నతనిని నిందింపసాగిరి. ఆయామతావలంబులపరీమణగ్రంథములందలి వాక్యములనే చూపి హిందువులను క్రైస్తవులను వాదములలో నిరుత్తులను జేయుటకై యత్నఁడు పయియత్నించెను.

నిరాకారుడై, నిర్మూలైన యేకేశ్వరునియుపాసననే హిందూపాశ్రీనపరీమణ గ్రంథములు విధించుచున్న వని తనహిందూపరీతిపక్షుల కాతఁడు పరీమణవాక్యములఁ గనబఱచెను. ఈశ్వరపితృత్వము, మానవభాగితృత్వము ముఖ్యముగాఁ గలపరిశుద్ధాత్మిక మతమునే జీససు బోధించె నని క్రైస్తవుల కతఁడు స్పష్టముగాఁ దెలియజేసెను. “దేవుఁ డొక్కఁడు, మానవకోటి యొక్కటి” యనెడును త్తమధర్మము నుపదేశించెడు సాధారణాత్మికమతమును స్థాపించునిమిత్తమై యతఁ డిట్లు పూర్వాచారపరాయణులగు హిందూక్రైస్తవమతస్థులతో ననన్యసహాయుడై పోరాడవలసినవాడయ్యెను. తుట్ట తుదకు రామమోహనుఁడు జాతిమతవిత్కృతి లేకుండ నెల్లవారును నేకముగా నుపాసించు నుద్దేశముతో నొకసమాజము నేర్పఱచి తన్నిమి త్తమై కలకత్తానగరమున కుత్తరభాగమున నొకగృహము నద్దెకుఁ దీసికొనెను. పిదప రెండుసంవత్సరముల కతఁడు గొండులుమిత్తుల సాహాయ్యముతో బౌద్ధసమాజముకొఱకు కలకత్తాపురముయొక్కమధ్యభాగమునం దొకసామాన్యమందిరమును నిర్మించెను. అది యిప్పటికిని ఆదిబౌద్ధసమాజ మనుషేరం బరగుచున్నది.

జాతిమతాదిభేదము లేక గొండు తీసదనమునందు వారవారమును నేకేశ్వరోపా సననిమిత్తమై చేరుచుండిరి. ఉపనిషత్తులనుండి కొన్నిశ్లోకములను జనువుటయు, గొన్ని కీర్తనలను బాడుటయు, రామమోహనవిరచితములగు మతోపన్యాసములను బఠించుటయు నప్పటియీశ్వరోపాసనయై యుండెను. బహిరంగముగా నిట్టియుపాసనలను జరిపుటకుఁ బూర్వము కొంతకాలము సామాజికులందఱు మందిరమునకు వెనుకభాగమున నున్న

యొక్కదిగోఁగూఁచి వేదాగ్రయము చేయఁజేసిరి. వేదసకలమునకు బాప్తీస్మానులకు మాత్రంఁగో యధికారముండుటచే నాయుపాసనకు బాప్తీస్మాచేతరులు పోవుటకు వీలులేవండెను.

శైశవావస్థలో నుండినయామతసమాజమును రామచంద్రవిద్యావాగీశున కొప్పుగించి 1830 వసంవత్సరము ఆగష్టు నెలలో రామమోహనుఁ డింగ్లాండుదేశమునకుం బయనమయ్యెను. దేశాభిమానధనురంగుఁడును బోషకాగపారీణుఁడునై పురిస్థితైందిన యామహనీయుఁ డాఁ దేశమునందు 1833 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు 27 వ తేదీని పరమపదమువొందెను. తన్ను స్థాపించి, పోషించుచుండున రామమోహనుఁడు కలకత్తానగరమును నడచినదాదిగా బాప్తీస్మాసమాజము క్రొవ్వుకొమ్ముగా నాల్లెఁదొడంగెను. రామమోహనునియందలిగౌరవాతిశయముచే నంగుఁ బ్రవేశించిన యనేకసామాజికులఁ డింగ్లాండుదేశమునకుఁ జనినప్పటినుండియు సమాజమునుగుఱించి చింతింపమానిరి. కాని పరమభిక్వాని యగు నారామచంద్రవిద్యావాగీశుఁ డొక్కఁడు మాత్రము సమాజమును దృఢియింపఁ డయ్యెను. గట్టిపట్టుటల గలవాఁడయి యేదేడ్ల ఘోషము నతఁడు కాలము మించుండ దినదినము నామంచెరమున కరిగి, రామమోహనుఁ డుపవేశించినవిధమున నుపాసనను నడపుచుండెను. భూశయనముచేయఁ బడిన యనపానవిశయంగు సయితము తనభర్తకు మరల పోనిములు చేకూర్చు నేమో యని ప్రేరాఁతో నతనిముఖమునే చూచుచు వేచియుండెను భాగ్యపగిది. నావిద్యావాగీశుఁడు చేయివిడువక సమాజమును గనిపెట్టుకొనియుండెను. ఒక్కొక్కప్పుడుపాసన నాతఁ డొంటిపై జగపవలపిననాఁ డగుచుండెను. ఇటు లుండ నతఁడు తా నెన్నడు నెదురుచూచి యెఱుఁగనిదిక్కునుండి యొకస్మితముగా నాయమును బొందెను. రామమోహనునిన్నేహితుఁడును సహాయుఁడునైన వ్యాకానాథతాకరు యొక్కప్రగమపుత్రుఁడు 1843ని సంవత్సరమున బాప్తీస్మాసమాజమును గూర్చి శ్రద్ధఁ దీసికొన నారంభించెను. తనబాల్యమునందు దేశేంద్రనాథుఁడు రామమోహనునిఁ జూచియుండెను. రామమోహనుఁడును నతనియొద్ద దెక్కువెమక్కున గనఁబఱచెను. తాఁ బూనినకార్యభారమును తనమరణానంతరము నహించుటకు నేవేంద్రనాథుఁడు సమర్థుఁడు గాఁగలఁ డని రామమోహనుఁ డప్పుడే తలంచినట్లు గొందఱు మడుపుదురు. కాని చాలకాలమువఱకు దేశేంద్రనాథునియం దేవిధమైననుతానురాగమును నంకురింపలేదు.

భవనంతులగుపలువురికిష్టలనలె దేవేంద్రునివాడును మొట్టమొదట నుహనైభవముతో నిచ్చుమై నిర్మించెను. కాని యకస్పాత్రుగా నొకనెమన నాశనిదేందములొకొకమహత్తరమైనమార్పు పొడమెను. మిగిల మానవ్యమై యున్నతనతామసిన గంగాతీరమున నుంచి యాత్మకానవాటికయందుఁ గావియున్న సుమయమునం దతని కొకయంద్రులమైన నూతనభావోదయము కలిగెను. అప్పు డాతఁ డీశ్వరగండకమును బొంది యనిర్వాచ్యమైనవరమానందము ననుభవించెను. అంతట నతని కీర్తనాక్షయ్యర్థము లెల్ల మిక్కిలిస్వల్పములుగాఁ జూచెను. నాటినుండియు నాశనిజీవితప్రవాహము మఱియొకనూతనమార్గమునఁ బోసాగెను. అనేకపాఠము లతఁడు తదేకధ్యానమునందుఁ గడపెను. దేవుఁ డద్వితీయుఁ డనియు, నిందియాగోచరుఁ డనియు ప్రతిమాధాన మెన్నటికిని భగవదాధానము గానేర దనియు, నతఁడు గ్రహించెను. ఆసమయమున రామమోహనుఁ డతనిస్మరణమునకు వచ్చెను. బాప్తీస్మసమాజమును గుఱించి విచారించఁజొచ్చెను. రామచంద్రవిద్యావాగీశులవారికి వర్తమానమందెను. వెంటనే దేవేంద్రునివాడుఁ డిపంశితపరీణ్యవినిర్ద నుపనిషత్తుల నేర్వ నారంభించి, యాస్తికమతబోధకము లగుగౌరీధములపకనమును వ్యాపింపఁజేయుఁ తలంపుతోఁ దత్వబోధనీసభ యనుపేర నొకసమాజమును స్థాపించెను.

ప్రప్రధమమున నీసమాజమునందు దేవేంద్రునివాడును నాతనిసోదరాదిబంధువులె సభ్యులుగా నుండిరి గాని త్వరలో నది యన్యులను గూడ నాకర్షింపఁజొడంగెను. ఆసంఘమునకు విద్యావాగీశులవా రాచార్యులుగా నేమింపఁబడిరి. 1840 సంవత్సరమున వాసమాజముయొక్క పరిధమకార్షికోత్సవము విశేషమైభవముతో జరుఁబడెను. బాప్తీస్మసమాజము మిక్కిలిదీనదశయందుండినయిత్ర గుణమునఁ దత్వబోధనీస్థాపన మొత్తయు దానికిఁ బోత్సహదాయకమయ్యెను. తత్వబోధనీసభాసదు లిబాప్తీస్మసమాజమును కల్గిల్లఁజేయ నెంచి తాము ప్రత్యేకముగా జరఁపుకొనుచున్నయుపాసనను మానుకొని బాప్తీస్మసమాజోపాసనయందుఁ జేర నిశ్చయించుకొనిరి.

ఇట్లు యశావనులయుత్సాహపోశ్శాసనములచే బాప్తీస్మసమాజము పునర్జీవము నొందెను. తదానిగా బాప్తీస్మసమాజమునకు మరల నూతనకాగోర్షాత్సాహ మలకురించెను. వృద్ధాచార్యుఁ డగు నావిద్యావాగీశునియొక్క పట్టుదల నేటికిఁ గలిగించినది. విద్యావాగీశుఁడే శ్రద్ధతీసికొనియుండకపోయినచో రామమోహనునిచే చాటఁబడిన బాప్తీస్మసమాజజీవము వెలుకెత్తక యంతరించుటయందును.

ధీమంతుఁ డగు దేవేంద్రనాథుఁడు బ్రాహ్మసమాజాంకురమును దగనవిధమున దోహదముచేయఁ దొడంగెను. తనసామగ్ధ్యాతిశయముచే నతఁ డనేకయావసులను సమాజమునందుఁ జేర్చెను. నిరంతరపరిశ్రమిపరాయణుఁ డగుటచే నతఁడు సమాజాభివృద్ధికై యనేకోపాయముల నరయ నారంభించెను.

దేవేంద్రనాథుఁడు సమాజమునందుఁ జేరకపూర్వము శ్రీధర్మో నుపాసనకొఱకు సమాజమునకు వచ్చువారిసంఖ్య మిక్కిలితక్కువగా నుండెను. కేవలవినోదమునిమిత్తము కొందఱును, వేదమంత్రపఠనము వినుకుతూహలమునఁ గొందఱును, భగవత్పీఠార్చనముల నాలకింపఁ గొందఱును, నిట్లు నానావిధములైనయద్వేషములతో జనులు బ్రాహ్మసమాజోపాసనలకుఁ జనుచుండిరి. నిర్ణీతమైనయొకయుద్దేశము గాని నిశ్చితమైనయొకయభిప్రాయము గాని యుద్ద్యురికిని లేదయ్యెను. వేదపఠనము నాకర్షించుట కనర్హు లైనట్లు లెంచి బ్రాహ్మజేతరులను దమసమాజమునందుఁ జేర్చుకొనక జాతిమతాదిభేదములు లేక యెల్లవారును సమాజోపాసనలయందుఁ జేరవచ్చు నని తత్సమాజప్రధానపత్రికమునందుఁ జేయఁబడిననిబంధన ముల్లంఘింపఁబడెను. పృథివీరాధనమును, అవతారములను గూర్చిన సిద్ధాంతములు నిరాశంకముగా సామాజికవేదినండి తఱచు బోధింపఁబడుచుండెను. సమాజమునందుఁ దాఁ బ్రవేశించినతోడనే దేవేంద్రనాథుఁ డీలోపములఁ దీర్చునమకటెను.

దేవేంద్రనాథునియొక్కపాఠ్యబల్యమునలనను, బోధితాసామవలనను, నాసమాజము సంపూర్ణముగాఁ బరిశుద్ధాస్తికమతసమాజ మయ్యెను. ఉపాసనకై యెంతటిో తన్మందిరమునందు సమావేశమగుచుండినను, వారందఱ నైక్యముచే నెడుసమానధర్మము లెవ్వియు లేకుండెను. సకలేతరహిందువులవలె నె గృహమునందు నీసామాజికులును విగ్రహారాధకులుగనే యుండిరి. ఏకేశ్వరునియందు నమృత ముంచి, యతని నొక్కనినే యాత్మ పూర్వకముగను, యభాగ్యముగను, నుపాసించెడునొకసంఘమునుగా బ్రాహ్మసమాజమును జేయ నెంచి దేవేంద్రనాథుఁ డొకపృథివీప్రతిమను దయారుచేసెను.

విగ్రహారాధనావిసర్జనమును, వేదాంతానుసారముగా బ్రహ్మోపాసనయు, పుణ్యానుష్ఠానమును బ్రతిసామాజికుఁడును బ్రతిపాలింపవలసిననియమములుగా నందుఁ జేర్చొనఁ బడెను. 1843వ వత్సరము డిశంబరుమాసమునందుఁ దానే మొట్టమొదట నాపత్రికను సంతకముచేసి తీసికొని విద్యావాగీశులవారిచే బ్రాహ్మసమాజమునందుఁ జేర్చుకొనఁబడిన వాఁడై దేవేంద్రనాథుఁడు తత్ప్రతిజ్ఞాంతికావ్యకారమునందు నితరసామాజికులకు

మార్గమును జూపెను. అతఁ డవలంబించినయీనూతనపద్ధతి బ్రాహ్మసమాజచరిత్రములో వశ్యంతపరిధానమయినది. అతఁడు తొక్కినతొవ వసుసరించి యిరువదిమందిసామాజికులు సంతకములుచేసి పత్రికాజ్ఞులను గైకొనిరి. బ్రాహ్మసంఘములయొక్కగీజ మిట్లు హిందూస్థానక్షేత్రమునందు మొట్టమొదట నాలుగుడినది. 1847 సంవత్సరము నవంబరుకి బ్రాహ్మమతస్థలసంఖ్య యేడువందలయరువదియే డయ్యెను.

స్వప్తముగా నెవ్వరును జెప్పకపోయినను, బ్రాహ్మమత ముపనిషత్తుల నాధారము చేసికొనియుండిన ట్లింతవఱకు భావింపబడుచుండెను. తనకైస్తవప్రతికర్తృలవాదములను బైబిలునందలిప్రమాణములమూలమున నే ఖండింపఁగఁడంగినట్లు రామమోహనుఁడు తనహిందూప్రతిపత్తులతో వాదింపవలసివచ్చినపుడు హిందువులప్రమాణగ్రంథము లగు నుపనిషత్తులలో నుండి ప్రమాణవాక్యములను గనఁబఱచుచుండెను. హిందూమతస్థుల ప్రమాణగ్రంథము లెవ్వయు విగ్రహారాధనము సంగీకరింప వని స్వదేశస్థులకుఁ డెలుపు నిమిత్తమై యుపనిషత్తులఁ గొన్నిటి నాతఁడు సంస్కృతమునందుఁ బ్రయోగించుటయే గాక ఆంగ్లసంగ్రహములలోఁగూడ వానిని రచించి ప్రయోగించి స్వదేశవాసులకే గాక పరదేశీయులకుఁ గూడ నందలిరహస్యములెల్లఁ దేలుతెల్ల మగునట్లు చేసెను. ఇటులఁ జేయుటచే బ్రాహ్మమతమున కుపనిషత్తు లాధారము లని రామమోహనునియనుగాములు తలంచిరి. తొలఁత వేదాంతమే బ్రాహ్మమతముగా భావింపబడెను. మూర్తీభావ మర్థాంగీకారము గాఁ బరిగణింపబడుటచే వేదములయొక్కప్రామాణ్యత గూడ సమ్మతింపఁ బడినట్లుగనె యొన్నఁబడెను. అందువలన బ్రాహ్మమతము నొకపెఱమతముగా నెంచుటకు జనుల కంతగాఁ గారణము కనఁబడదయ్యెను. ఇతరయోగమునందు నుత్తమహిందూకుటుంబమునకుఁ జెందిన యొకబాలుఁడు క్రైస్తవచతుశ్రమునందుఁ జేరఁ దలంపింపెను. అపుడు హిందూజనసంఘమునందుఁ గ్రైస్తవపులయెడఁ గలిగినమహాద్వేషము బ్రాహ్మసమాజమునకుఁ గొంతపోతృప్తాపము నొసంగెను. తనబ్రాహ్మమతానురాగమునకు నుపనిషత్తులు మొట్టమొదట సంతఁగాఁ దోడ్పడినవి గాకపోయినను దేవేంద్రవాధుఁ డుపనిషత్తులయెడ సద్ధికవిశ్వాసము గల్గియుండెను. అంతియే గాక సంహిత లాదిగాఁ గలయితరప్రమాణగ్రంథములన్ని నిరూపించినను, నుపనిషత్తులనుమాత్రము బ్రాహ్మమతమునకు నాధారములుగా సంగీకరింపవలె నని యతఁ డుద్దేశము కనఁబఱచెడువాఁడు. కాని యిక్కాలమునందు నాయుపనిషత్తులనుగూడ నమోఘప్రమాణములుగా సమ్మతించిన

యువజనులు గొందఱు సమాజమునందు బయలుదేరిరి. బొగ్గిహ్యూమన్ సమాజమునం దీగవయము వై వాచప్రతివాదము లనేకసంవత్సరములు నడచెను. ఎఱుగర్చి దేవేంద్రినాథుడు దీనిని గుఱించి జాగరూకతతో నాలోచించి చతుర్వేదములను బఠించుటకై నల్వయ్యరుపండితులను వారణాసికిఁ బంపెను. ప్రిసిద్ధులగు వేదవిద్వాంసులతో నీమహద్విషయమునుగూర్చి చర్చించుటకై యతఃకుఁగూడ స్వయముగాఁ గాశీపురమున కరిగెను. తుట్టతొడ కీయాలోచన మంతయు నాతనిమనస్సున కనుకూలముగాఁ బరిణమింపలేదు. నిష్పత్తికవిచారణమీద వేదములు గాని యుపనిషత్తులు గాని యమోఘప్రమాణములుగా నంగీకరింపఁదగనివిగాఁ దేలుటచేఁ దన కంతయునిష్టముగాను, విచారకరముగాను నున్నను నతఁడు 1848 సవన త్వరమున గ్రంథప్రయాణమును ద్యజింపవలసినపాఁడయ్యెను. ఇట్లు వేదాంతసంబంధ మైనయేకేశ్వరసిద్ధాంతము వెల్లమెల్లగా స్వాభావికమైనసాధారణాస్తికమతముగా మారెను. తోడనే యతఁడుపనిషత్తులలోని యాస్తికమతబోధకములను స్లోకరాజముల నెల్ల నొకగ్రంథరూపముగఁ జేర్చి కూర్చెను. దేవేంద్రినాథుఁ డీగ్రంథమును తన జ్ఞాపకమునుబట్టి యక్షయకుమారదత్తునకుఁ జెప్పి పోషించెను.

పూర్వోక్తములయినమాణువులన్నియు 1850 సంవత్సరమున జరిగినసార్వత్రికమహోత్సవమునందు యథావిధిగాఁ బ్రకటింపఁబడెను. ఇప్పు డీయోత్సవము జనవరి 24న తేదీకే సందైన మాఘశుద్ధమేకాదశినాడు పొగ దేశమునందు మిగులనైభవముతో సలుపఁబడఁచున్నది. ఇప్పటికి 88 సంవత్సరములక్రిందట రామమోహనరాంయలవారు యను గణకత్తా నగరమునందలి చిత్పూరునోడ్డుపూర్వమునందు నిర్మించినట్టిపార్థినమందిరముయొక్క ప్రవేశోత్సవము నీదినమునందే జరిగించెను. ఇట్లు పునర్నిర్మాణము గావింపఁబడినయీ సమాజము మతప్రచారమునిమిత్తమై యధిపముగాఁ గృషి నేయ వారంభించెను. నానా ప్రదేశముల కరిగి దేవేంద్రినాథుఁ డనేకనూతనసమాజముల నచ్చటచ్చట నెలకొల్పెను. భారతీయదేశముల గొందఱు సిద్ధముచేసి వారిమూలమున నగ దేశమునందంతట బొగ్గిహ్యూమన్ సమాజసంఘముల చక్కగా వెల్లడియగునట్లు చేసెను. పరిసరత్వరములతో కీర్వాణమున నధికోత్సాహముతోఁ బనిసాగెను. గ్రంథపఠనమునందును, భగవద్భాష్యమునందును, భక్తియోగమునందును గాలము గడపనెరిచి మహర్షి శిష్యులయలపగౌరవప్రాంతముల కరిగెను. నానావిధాన్దోఢనములతో సిండియన్ దేశము జనమధ్యమునకుఁ బోన నతఁడు మనస్కరింపఁ దయ్యెను. కాని పదునెనిమిదవసము లీతరున నేకాంతమున గడపునప్పటికి జనసము

